Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (12617) | 1984 чылдың октябрь 2, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп

Тываның юбилейинге чедир 8 хонук арткан

Совет Тыва 40

Тараа ажаалдазын Совет Тываның байырлалынга чедир доозар дээш бүгү күштү олче мөөңнээр

СОВЕТТЕ КОММУНИСТ

Амгы үе-чадада Советтерде коммунистерниң ролю улгаткан. Депутаттарда соңгуттурган коммунистерни дамчыштыр Советтерге удуртукчу ролюн партия боттандырып, оларның ажыл-чорудулгазының ажыктыын бедидер хемчеглерни ап турар. Бо дугайында СЭКП Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунга онза чугулалап демдеглеттинген.

Партия Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко чүве чугаалап тургаш, депутат-коммунистер дугайында мынчаар айыткан: «Маңаа оларның үлегер-чижээ, депутат хүлээлгелеринге харысалгалыг болуру чугула. Олар Советтерниң ажылынга организастыг чоруктуң эгелекчилери болуп, чоннуң төлээлекчилерин боттарын долгандыр сырый каттыштырып, оларның чогаадыкчы идепкейинге идиг бээр болгаш башкарар хүлээлгелиг».

Бодунга даандырган ажыл-херек, ажылчы чоннарның эрге-ажыы дээш доктаамал сагыш човап чорууp, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг депутат-коммунистер бистиң республикада хөй. «Тиилелге» совхоз каш чыл мурнунда хожудаңгай ажыл-агый турган, ону удуртурун коммунист В. О. Оюнга даасан. Ажыл-ишти эки билир, негелделиг, кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле доктаамал, сагыш салыр директор совхозту эки ажылдыгларның санынга киирген. Ол бирги беш чылдаң дөрткү чылында күрүнеге эът, сүт, дүк, тараа садарының планнарын ажыл-агый чедиишкиннииг күүседип, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуп турар. Бодунуң херээнге бердинген директор Вадим Оранбалович Оюнну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Улус ажыл-агыйының экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң талазы-биле партияның болгаш Советтерниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар херекке төлептиг үлүүн ол киирип турар. Шак ындыг коммунист депутаттар эвээш эвес. Ындыгларга коммунистер, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Дөргүн сүт-бараан фермазының эгелекчизи А. С-Б. Монгуш, район Совединиң депутаттары Таңдыда Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының саанчызы З. С. Оюн, Өвүрнүң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны М. Д. Сат. Кызыл хоорай Совединиң депутады № 48 тудуг эргелелинде бригадир В. Б. Борбак-оол болгаш өске-даа он-он эштер хамааржыр.

Ындыг болза-даа коммунист-депутаттарның аразында Советтерниң сессияларынга, доктаамал комиссияларның хуралдарынга, айтырыгларны белетээрингe, чугаалажырынга, план-хемчеглерни ажылдап кылырынга идепкейлиг кириштес, соңгукчуларның чагыгларын, саналдарын амыдыралга боттандырар дээш тодаргай хемчег албас, хамаарышкан округунуң соңгукчуларынга отчёдун хуусаазында бербес ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар. Оларны депутаттарның партия бөлүктериниң хуралынга чугаалажыр, четпестерни эдип алыр. Ол ышкаш парткомнар, партия эге организациялары, коммунист-депутаттар албан-хүлээлгезин үре-түңнелдиг күүседирин чедип алыры-биле олардан партийжи негелдени күштелдирер ужурлуг.

Дыка хөй коммунист-депутаттар Советтерниң доктаамал комиссияларын удуртуп, оон составында кирип турар. Олар улус ажыл-агыйының хамаарышкан адырын хөгжүдер, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын, коммунистиг кижизидилгезин экижидер дээш болур-чогуур хемчеглерни ап, Советтиң девискээринде бүдүрүлгелерниң, организацияларның, эрге-дужаалдыг кижилерниң ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргезин ажыглап турар. Ынчалза-даа Советтерниң доктаамал комиссияларының ролюн бедидери чугула. Шиитпирлерни, соңгукчуларның чагыгларын болгаш боттарының саналдарын күүседир талазы-биле хүлээлгелерин чамдык доктаамал комиссиялар күүсетпейн турар. 1983 чылдың дургузунда доктаамал комиссияларның чүгле 36 хуузу ажылының отчёдун берген. Депутаттың негээр эргезин калбаа-биле ажыглавайн келген. 1983 чылда чер-чер Советтеринге бир негелдеге чээрби беш депутат онаашкан, ол дыка эвээш. Негелде дээрге депутаттарның идепкейин көдүрериниң дээштиг аргазы болганда, ону экижидер хемчеглерни алыр.

Советтерниң ажылы чүгле тус черге ужур-дузалыг айтырыглар-биле кажан-даа кызыгаарлаттынмас. Олар ниити күрүне ажыл-херектери-биле сырый холбаалыг. оон күүселдезинден ол чедиишкинниг шиитпирлеттинер. Ол болза ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, школа реформазын амыдыралга боттандырары, күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаары болгаш улус депутаттарының өске-даа хөй янзы харыылаар айтырыглары бар. Бо бүгү Советтерге ажылдаар кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидер харысалгалыг сорулганы партия комитеттериниң мурнунга салган, ындыг болганда олче кошкаш дивес кичээнгейни салыр.

Амгы үеде Советтерниң, коммунист-депутаттарның сорулгазы болза, он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын, Совет Тываның 40 чылынга алдар кылдыр алган хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаары болур.

Советтерниң эргелери улуг, оларны долузу-биле ажыглаар, бүгү-ле ажыл-херекке идепкейлиг, чогаадыкчы ёзу-биле киржирин, кандыг-даа четпестерге эптеш чок болурун чедип алыр, аңаа партия кежигүннери авангардчы рольду ойнаар.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, парткомнар, партия эге организациялары Советтерде ажылдап турар коммунистерден, депутат-коммунистерден ажылдың хүлээнген участогу дээш, боттарының хөй-ниити хүлээлгелерин үре-түңнелдиг күүседири дээш олардан негелдени улгаттырар. Ынчан Советтерниң мурнунда салган СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг шиитпирлеп шыдаар.

ХҮННҮҢ-НЕ 400 ТОННАНЫ

Шаң. Аңаа кире бээрге, чер болганда ажыл-иш хайныккан: тараа эжкен, машина чүдүрген, үрезин арыглаан, тараа деңзилээн улус эмгежок. Оларның ыт-шимээни, машина-техниканың даажы кулак уюкталдырып кээр. Ол аразында юбилейлиг чылдың дүжүдүң чүдүрген машиналар шаңдан үнүп-даа, шанче кирип-даа турар.

«Юбилейлиг чылдың дүжүдүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыылыңар!» Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң тараажылары ындыг кыйгырыг ёзугаар ажылдап турарлар. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, олар ыңгыя республикага чарлаттынган күш-ажылдың шалыпчы айында бедик бүдүрүкчүлүг болгаш организастыг ажылдааннар. Олар тарааның бышкан аайы-биле сентябрьның ортан үезинде ажаалдаже кирген, ийи неделя дургузунда үш муң гектар черниң тараазын ажаап алганнар. Кызыл-Тастың дүжүдү гектарданна 13,6 центнер чедип, планда көрдүнгенинден 3,1 центнер ажып турар. А суланың бир гектарга онааштыр ортумак дүжүдү 10 центнер болган. Бо көргүзүглер тарааны үрезинге четчир кылдыр уруп, мал чемингe болгаш иштики херегледге арттырып алгаш, күрүнеге планда көрдүнгенинден хөйнү садып болурун херечилеп турар.

Бо хүннерде совхозта дөрт муң тонна тараа бастыртынган. Күрүнеге дужаар 4200 тонна тарааның 1600 тонназы чүдүрүп доостунган. Арткан тарааны ССРЭ Конституциязының хүнүнге чедир дужаар сорулганы салгаш ажылдап турарлар. Үрезинге 2200 тонна тараа урар, бо хүннерде 1200 тонназын уруп алган. Арткан ының база-ла октябрь чедиге чедир уруп алырын планнап турар. Ургап үрезинниң баштайгы арыглаашкыны доозулган. Районнуң үрезин лабораториязының хынааның ёзугаар алырга, үрезин-даа, күрүнеге дужаадан тараа-даа бирги болгаш ийиги класстыг болуп турар.

— Хову-трактор бригадаларын бо чылын шуптузун бригада кезээн-биле ажылдаарынче шилчиткен бис. Ынчалзажок агаар-бойдустуң баксырап, чамдык бригадаларда тарааның чиглеп турарын барымдаалааш, күскү ажаалдада бүгү күштү чаңгыс черге мөөңнеп, ипатовчу арга ёзугаар ажылдап тур бис. Ынчангаш ажаалданы баштай бышкан тараалыг Дандар Доржунуң бригадазындан эгеледивис — деп, совхозтуң кол агрономy Павел Кара-Сал тайылбырлады.

Тараа бо чылын дески бышпайн турар. Оон уламындан бастырып турган 27 комбайнның база тавычалаарынче кирген. Ам дөртен комбайн шуптузу тавычалап турар болду. Комбайн бүрүзү ийи комбайнерлиг, ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Оон ачызында хонукта сес чүс гектар черниң тараазын кестирип болур. Ынчаар ажылдаан Совет Тываның дөртен чыл оюнга чедир дүжүт ажаалдазын болгаш черле күскү хову ажылдарын дөгерезин доозары көрдүнген.

Ажылды организастыг, шалыпкын болгаш шынарлыг чорудар талазы-биле бүгү хемчеглерни совхозтуң дирекциязы, партком, кезээ Совет күскүкому болгаш профэвилел комитеди ап чорудуп турар. Бригада, хову, шаң аразында үргүлчүнүң тудуш харылзаазын тургускан, хамык ажыл контрольда турар. Харысалгалыг ээштер бижыглаттынган участоктарынга үедип, бүгү байдалды эртенниң-не планёркага дыңнадып, илереттинген четпестерни чайладыр хемчеглерни дарый ап турар. Ховуда улус ийи, а шаңда ажылчыннар үш ээлчег ажылдап турар болганда, дүнеки чемненилгени база организастаан. Ховуда комбайнерлерге чемчи поварлар Алевтина Дажы, Роза Монгуш чедирип берип турарлар.

Комбайннардан тараа сөөртүрүнге 25 машинаны, а күрүнеге дужаап тарааны сөөртүрүнге сес КамАЗ-ты тургускан. Совхозтан Кызылдың сайгарылга баазазынга хүннүң-не дөрт чүс тонна тараа кирип турар. Ажаалда техниказын аңаа туруушкун чок ажылдаарын хандырарынга механиктер, септекчилер болгаш каңнакчылар четчир. Оларның эргезинде тускай машиналар бар. Комбайннарга кывар-чаар материалдарны база машиналар чедирип турар. Черле ынчаш, юбилейлиг чылдың дүжүдүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш, «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү хемчеглерни ап, бар-ла аргаларны ажыглап турар.

«Тиилелге» совхоз тос айларда күрүнеге эът, сүт садарының, чылда дүк садарының планнарын күүседип алган. Сиген белеткээр планны 115 хуу, сенаж салырының 184 хуу, витаминниг сиген далганын белеткээрин 150 хуу күүсеткен. Ам чүгле тараа садарының планы арткан, хүннүң-не дөрт чүс тонна тарааны чүдүрүп чорудуп турар болганда, ук план база Совет Тываның дөртен чыл оюнуң бүдүүзүнде күүсеттинер бээр. Ынчангаш тараалаң Кур-Черниң ажыл-ишчилери бо хүннерде хөй-әъттыг ажылдап турарлар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: комбайнер Павел Доржу; тараа арыглап турар Долаан-оол Сайлык, Валя Монгуш, Роза Ондар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

А. А. ГРОМЫКОНУҢ Р. РЕЙГАН-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко АКШ-тың президентизи Р. Рейганның чалаазын ёзугаар оон-биле ужурашкан.

Ийи шак дургузунда беседага болгаш оон соонда А. А. Громыкога алдар кылдыр президентиниң тургусканы эртенги шайлаашкынның үезинде үргүлчүлээн чугаа үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында харылзааларның кол айтырыгларын, оон-биле холбаштыр делегейде байдалды ниитизи-биле хандыр чугаалажып көрген.

АКШ-тың политиказының амгы угланыышкынын Совет Эвилелиниң принципиалдыг ёзу-биле көрүп турарын А. А. Громыко АКШ-тың президентизинге чугаалаан, ынчаарга ол угланыышкын делегейде дүшкүүрлүг чорукту айыылдыг кылдыр улам-на чидиглендирериниче угланганын К. У. Черненконуң чоокта чаа медегелинге айыткан болгай.

АКШ-тың политиказы шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болурун чедип алырынче, дайынга белеткелди уламчылаарынче, ядролуг чепсекти улам-на көвүдедиринче херек кырында угланганын демдеглээн. Оон-биле кады ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга харылзааларны деңэргеге, бот-боттарын хүндүлежиринге, боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазынга үндезилээш экижидеринге база бүгү талалыг хөгжүдеринге, Совет Эвилелиниң белени база катап бадыткаан. Ол харылзааларны ынчаар хөгжүдери боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле ылаптыг чугаалажыышкыннарны эгелээр арганы бээр болгаш делегейде бүгү байдалды экижидериниче шилчиишкинниң хандырарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур ийик.

Президент-биле ужурашкая сөөлүнде, А. А. Громыко парлалгага мындыг медегел кылган:

«Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың даштыкы политиказының үндезиннерин президент Р. Рейган-биле беседаның үезинде ийи талалардан тодаргайлап айыткан. Ынчаарга АКШ-тың администрациязының даштыкы политиктиг угланыышкынында херек кырында таарымчалыг өскерлиишкиннер дугайтыр түңнелди кылыр аргазы ук беседаның бербейн турары хомуданчыг-дыр. Дайынның болгаш тайбыңның чидиг айтырыгларының талазы-биле боттуг туруштарны ээлээринге АКШ-тың администрациязының белени көзүлбейн турар, ынчаарга дайынның болгаш тайбыңның ол чидиг айтырыгларын кайы-даа талага таарымчалыг кылдыр шиитпирлевээнде, совет-америк харылзааларга-даа, делегей байдалынга-даа эки талаже эргилде болдунмас.

Ийи талаларның төлээлекчилериниң бедик, ортумак болгаш өске-даа деңнелдерге ужуражыышкыннарын удаа-дараа кылыры чугула деп, президент чугаалаан. Чугаалажыышкыннарны чогуур утка-шынарлыг болдурар болгаш ол үеде ажыктыг сорулгаларны көдүрер болза, а тодаргайлаарга, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр, ядролуг чепсекти кедизинде бүрүн узуткаар дээш ол чепсекти кызырар, делегейде айыылдыг дүшкүүрлүг чорукту чайладыр болза, ындыг ужуражыышкыннар делегейде ниитизи-биле-даа ийи улуг күрүнелерниң аразында-даа харылзааларда байдалды экижидеринге идиглиг болур ийик.

Ындыг базым ам-даа чок болуп турар-дыр. Америк таланың херек кырында бодалдарының дугайында Совет Эвилели моон соңгаар-даа оон практиктиг херектерин барымдаалап көөр апаар. Бодунуң политиказының угланыышкынын эдерин Вашингтон бодап турар бе дээрзин келир үе көргүзе бээр».

ҮЗҮК СОКСААЛ ЧОК

Чедерниң тараажылары бо юбилейлиг чылда бээй эвес дүжүттү өстүрүп алган. Черле ынчаш, чүгле тараажылар эвес, Кур-Чер суурнуң кижи бүрүзү бедик көдүрлүүшкүн-биле хөй-әъттыг ажылдап турар. Совхоз юбилейлиг чылдың планныг даалгаларын бүрүн күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

Төп шаңда 116 кижи үш ээлчегде дүн-хүн дивейн үзүк-соксаал чок ажылдап турар. Неделя дургузунда аңаа 2300 тонна тараа дүжүртүнген, оон 1020 тонназын Кызылдың сайгарылга баазазынче чоруткан. 200 тонназын үрезинге уруп белеткээн.

Коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму эки. Тараа арыглаар машиналарда Долума Ондарның, Алим Монгуштуң звенолары хүн үлүүн 150—160 хуу күүседип, өске звенолары мурнап турар. А тараа чүдүрериңге Болат Ооржактың, Марина Монгуштуң звенолары кызымаа көргүзүп, ээлчег үлүүн доктаамал 130-140 хуу күүседип турарлар. Шаңның мотористери Чимит-оол Монгуш, Юрий Ооржак, операторлар Даваалай Куулар, Олег Ооржак, Владимир Мыңмыр, чолаачылар Сергей Ондар, Комбу Даргат, Кочаа Монгуш өскелерге үлегер-чижектиг ажылдап турарлар.

Шаңның складында 80 тонна картофель урдунган, 22 тоннаны күрүнеге дужааган.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

КЫСКА ХУУСААДА

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң тараажылары бо чылын тарааның багай эвес дүжүдүн өстүргеннер. Октябрь 1-ге чедир ажыл-агый 616 тонна тараа культураларын ажаап алгаш, оон 324 тонназын күрүнеге дужааган. Гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү ап турар.

Тараа ажаалдазын кыска хуусаада, Совет Тываның 40 чыл юбилейинге чедир, доозар дээш тодаргай хемчеглер ында алдынган. Тараажылар, шаң ажылчыннары ийи ээлчегде ажылдап турарлар. Хоочун, дуржулгалыг комбайнерлер М. Саая, В. Дандар, Д. Даваалай, С. Салчак олар хүн үлүүн доктаамал 130—150 хуу кылдыр күүседип, өскелерге үлегер-чижектиг ажылдап турарлар.

Тарааны бо хүнден эгелеп ында дорт кестирип эгелээн.

Л. МОНГУШ.

ҮШ НОРМА ЧЕДИРГЕН

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң комбайнери Дмитрий Иванович Сацук бо күзүн 360 гектар черниң тараазын бастырар хүлээлгезин ийи катап ажыргаш, ам үшкү нормазының күүселдезинче кирген. Дүжүт ажаалдазында чээрби чыл улаштыр ажылдап келген хоочун механизаторнуң идегелдиг дузалакчызы —оглу Сергей. Тараа шөлүнче үнген болганда, хүн эрттирерин бодавайн, ёзулуг, ак-сеткилдиг ажылдаар чугула кампания үезинде адашкыларның кол болдалы ындыг. Оларның сөзү ажыл-херээ-биле дүгжүп, хүнде дөртен ажыг гектар черниң тараазы ажааттынып турар.

Комбайнерлер Александр Балбар, Михаил Анпилогов, Пётр Линник болгаш Владимир Шаймайер олар хүнде 19 тонна тараа бастырар хүлээлгезин 60—70 тонна чедирип, Сацуктардан чыда калбайн турар. Хову-шөлдерден тараа сөөртүрүнге чолаачылар Владимир Сухорослов, Пётр Шадрин болгаш Алексей Гуляев—мурнакчыларының одуруунда.

Совет Тываның юбилейлиг чылында күрүнеге эрткен чылдыындан хөй тарааны дужаар дээш өөкчүлер бедик соруктуг ажылдап турар.

Бистиң корр.

КҮСКҮ АҢДАРЫЛГАНЫ ӨЙ-ШААНДА ДООЗАР

(СЕНТЯБРЬ 26-НЫҢ МЕДЭЭЗИ)

Хөрзүннүң болбаазырадыры агротехниктиг аргаларның зона системазында чугула черни ээлеп турар. Оон бир хевири—хөрзүннүң күскү аңдарылгазы. Күскү чер аңдарылгазы хөрзүнге өл-шыктың чыглып артарын база ажыктыг бүдүмелдерниң хөй чыглырын болдурар.

Бистиң республикага черниң күзүн аңдарары бок үнүштер болгаш кедээ ажыл-агый культураларының хораланчыларын-биле демиселдиң шиитпирлиг аргазы болур. Бо чылын республикага 144,6 муң гектар күскү аңдарылганы чорударын планнаттынган. Сентябрь 26-га чедир республикада 26,5 муң гектар шөлдерниң күскү аңдарылгазын чоруткан. «Көк-Тей», «Кара-Хаак», «Енисей», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Барлык» совхозтар ол ажылды эзэн организастыг чорудуп турар.

Ам республикада тараа болгаш мал чеми культураларының массалыг ажаалдазы чорүп турар. Ажыл-агыйларның дыка хөй шөлдеринде ажаалда дооступ, күскү чер аңдарар өй келген. Ынчалза-даа ол ажылды чогуур өйүнде чорударынче кичээнгей чер бүрүде чаңгыс аай эвес. Улуг-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Өвүр болгаш Тожу районнарның совхозтары амга чедир күскү чер аңдарылгазынче кирбээн. Чер аңдарылгазын хөрзүннүң температуразы 10—12 градус ылыг турда чорудары эки дээрзин утпас херек.

Бо хүннерге чедир республикада 80 муң ажыг гектар черниң тараа культуралары ажаап алдынган, ынчангаш күскү чер аңдарылгазын калбартырының аргалары бар. Күскү чер аңдарылгазын өй-шаанда чорудары дүжүтке улуг немелде дээрзин тараажы бүрүзү эки билир. «Кызыл тараачын», «Саян» СЭКП-ниң 25 съездизи аттыг, «Ленинниң оруу», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг», «Революцияның чалбыыжы», «Улуг Октябрь» совхозтар болгаш Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы күзүн аңдарган черлерге тараан культуралардан чылдың-на эки дүжүттү ап келген. Ол ажыл-агыйлар бо чылын база-ла өске ажыл-агыйларга бо агарга бедик дүжүттү ап турар.

Күскү чер аңдарылгазын өй-шаанда доозар дээш черни аңдарарының темпилерин күштелдирериниң хемчеглерин дарый алыры бо хүннерде база бир чугула айтырыг. Агрегат бүрүзүнүң кылыр ажылдарының график онаалдазын тургускаш, оон күүселдезин болгаш ажылының шынарын шыңгыы контрольдаар, тараа ажаалдазы дооступ билек, саваңны чыырын организастааш, ол шөлдерге чер аңдарарының комплекстиг аргазын долу ажыглаар херек. Ол ышкаш механизаторлар, бригадалар, ажыл-агыйлар болгаш районнар аразынга социалистиг чарышты организастаары, ажылдың түңнелин чогуур өйүнде үндүрери чугула.

Өй-шаанда болгаш шынарлыг ажылдап кылган күзүн аңдарган шөл — келир чылдың дүжүдүнүң идегелдиг магадылалы.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

Тывада хой ажылы нииті мал ажылының продукциязының дең кезиин берип турар. Республикада делгем одарларның бары, бойдустуң таарымчалыы, улуг хат-шуурганның чогу болгаш харның кылын дүшпезин шээр малды хойну өстүрер арганы берип турар. Чоңга аъш-чемин, үлетирге чиг-этти көвүдедириниң аргазы база ында.

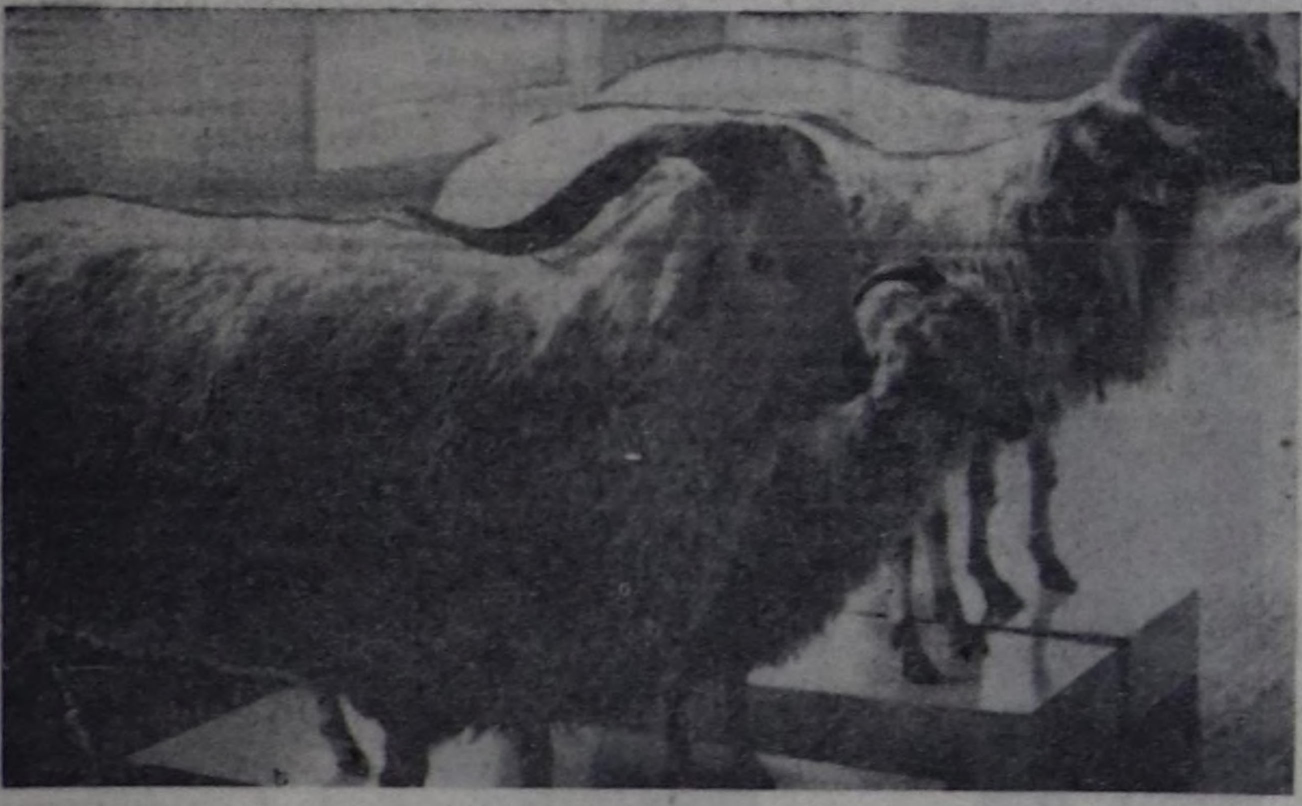
Хой ажылын хөгжүдер талазы-биле ажыл республикада калбаа-биле чоруп турар. Оон түңнелинде хойнуң баш саны өзүп турар. Совет Тываның чээрби чыл оюнда хойнуң болгаш өшкүнүң саны колхозтарга болгаш совхозтарга сес чүс муң баш турганындан 1974 чылда бир миллион чеде берген. Бо хүннерде республикада бир миллион 115 муң 770 баш шээр мал бар. Юбилейлиг чылда шээр мал өстүрер план 107,4 хуу күүсеттинген азы пландан ажыр 77 муң 270 баш хөй.

Совет Эвилелинге Тываның каттышканындан бээр хойжуларның саны-даа көвүдээн, көргүзүглери-даа бедээн. Орден-хавыялыг болгаш хүндүлүг аттарлыг хойжуларны ажыл-агый туржук, бригада бүрүзүнден көрүп болур. Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи «Революцияның чалбыжы» совхозтан Иван Сафонов, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Алдан-Маадыр» совхозтан Ооржак Дажы-Намчал болгаш «О. Шынаа» совхозтуң аныяк хойжузу, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Анфиса Аракчаа черлениг ажылынга бердинген хойжулар хөй. «Чаа орук» совхозтан Соян Алдын-оол, «Коммунизмниң херели» совхозтан Оюн Шаравии олар хойжу бригадаларны чээрби-үжен чылдар дургузунда удуртуп келгеннер. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттуруп чораан. Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эдилекчизи, «Чодураа» совхозтуң хоочун хойжузу Иван Данзуруң чиңге нарын дүктүг хойну непередиринге көскү үлүгнү кирген. Карл Маркс аттыг совхозтуң хойжузу Ондар Аяк-Хээ аныяктарны, ылаңгыя ортумак школа доозукчуларын, хой ажылынче хаара тударынга идепкейлиг киришкен. Хой ажылын хөгжүдеринге ачы-хавыяазы, чедип алган бедик көргүзүглери дээш беш кижиге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Оларның аразындан Ооржак Лопсанчап—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Тываны Совет Эвилелиниң улуг өг-бүлезинге хүлээп алган хуралынга киришкен төлээлерниң бирээзи.

Совет эрге-чагырганың үезинде кодан улгаттырар, боторуулга-чарылгалыг бригадалар тургузар, «Көржең-оолдаар», хойну эрте хураганнадыр, комплектер тургузар, хойжуларга класс тыпсыр дээн чергелиг шимчээшкиннер хой ажылын хөгжүдеринге улуг рольду ойнаан. Амгы үеде хой ажылынга бригада кержээнин непередип турары — хойжуларның ажылын эргелеп башкарарынга чугула депшилгелиг арга. Мал бажын өстүреринге, малдың продуктулуг чоруун бедидеринге болгаш хойжуларның сонуургалын хандырарынга бо арга улуг идигни бээр. Мал продукциязының садып алыр өртээн улгаттырганы, карылгалыг ажыл-агыйларга күрүнениң дузазын көргүскени хой ажылын хөгжүдеринге быжыг быра болган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң республиканың хоюн өстүрер, хой ажылын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни үргүлчү ап келген. Оларның чамдыызы үстүнде айыттынган. Оон ыңай РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ге хой ажылын улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалы, СЭКП Тыва обкомунуң онгу пленумунуң шиитпири, Тывага өшкү ажылының талазы-биле эртем-практиктиг конференцияның түңнелдери болгаш өске-даа документилер хой ажылынче кичээнгейниң бедээнин бадыткап турар. Шээр малдың чем-сууруң быжыглаарынга, бүдүрүлге, чуртталга болгаш культура тудугларын чорударынга чылдың-на чүс-чүс миллион рубльди күрүне үндүрүп келген.

«Торгалыг», «Нарын», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтарның хоюу 34—39 муң чедип турар. Республикада хой өстүрүп турар 63 ажыл-агыйның 41-ниң хоюу он муң ажып турар. Өшкү өстүрүп турар 47 совхозтан «Найырал», «Тес-Хем», «Күш-ажылдың хостуу» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтар он муң ажыг өшкүлүг, 25 совхозтуң өшкүзү бир муң четпес, 7 совхозтуң өшкүзү чүс четпес. Амгы байдал мындыг. Шээр малды өстүреринче улуг кичээнгей салдынып турар болганда, ук мал чоокку чылдарда улам көвүдээр ужурлуг.

«Совет Тываның дөртен чыл дургузунда хөгжүлдези» аттыг делгелге байырлал хүннеринде дыштанылганың болгаш культураның Н. Гастелло аттыг парыгынга ажыттынар. Делгелгеге көскү черни республиканың экономиказының кол үндезини—хой ажылы ээлээр.

ЧУРУКТА: делгелгеде хой ажылының өрээли.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

Тыва кижи көшкүн амыдыралдыг чурттап, шаг-шаандан бээр каш кошкулуң сүрүп алгаш, тайга-сыннар ажылдыр көжүп, одар-белчиирин солуп, бир чай дургузунда каш-даа хонаш солуур чораан. Малчын арат кыжын кыштаар кыштаглыг, чазын чазаглаар чазаглыг, күзүн күзээр күзеглиг чораан чаңчылын амгы үениң малчыннары шыңгыы сагып чоруур.

Мээң ада-ием малчын улус чораан. Эр боол өзүп, эзер дергизинден туттунуптар апарганымда, ада-иемниң мал-маганын кадаржып, дузалажып чораан мен. Школага өөренип чораан чылдарымда чайгы дыштанылга үезинде ада-иемниң аалынга чанып келгеш, оларның хоюн кадаржып, аваамның хураганнарының бажын тудуп-даа берип чордум. Ынчан-на ада-иемниң чымыштыг ажыл-ижин көргеш, малчыннаары берге-даа, харысалгалыг-даа, хүндүткелдиг-даа ажыл-дыр деп чүвени билип турар апарган мен.

1965 чылдан бээр совхозумнуң кодан хоюн кадарарыбиле хүлээп алгаш ажылдап чор мен. Бо эрткен үениң иштинде хой ажылының талазы-биле дуржулгам-даа шору апарган. Малды ажаап, чемгерери, одарладыры, ылаңгыя хой оолдаашкынының үезинде чаш төлдү менди камгалап алыры белен эвес дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчангаш мал азыраар талазы-биле районнуң болгаш республиканың мурнакчы хойжуларының дуржулгазын солуннардан номчуп, радиодан дыңнап, таныжып ап турарым ажылымга идиглиг боор турар. Республиканың сураглыг хойжулары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары М. Д. Чоланың, О. Ч. Дажы-Намчалдың болгаш «Революцияның чалбыжы» совхозтуң мурнакчы хойжузу П. Сафоновтуң байлак дуржулгазын солуннар арыннарынга чырыдып турары бистерге өөредиглиг болуп турар.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бистиң районнуң совхозтары, ылаңгыя бо юбилейлиг чылда кошкак ажылдааныңдан көргүзүглери вис дыка куду болган. Район 100 баш хой, өшкүге онааштыр бо чылын 57-ле анай, хураганны алган. Бистиң «Барлык» совхоз 68 хураган алган. Малдың чаш төлүн эвээшти ап турарында чылдагааннар хөй.

Хой ажылынга 19 чыл ажылдап келгеш, чаш төл камгалап алыр талазы-биле ажылды мынчаар организастаза эки боор деп бодап чоруур мен. Бирээде, малдың чемгерилгезин шын организастаары эргежок чугула. Мен бодум хуумда хой төрүүр бетинде немелде чемни хөйнү берип, бир ай хире тургузу азыраш, хүнде бир хойга 500 грамм хире немелде чемни берип турар мен. Баштай хойларны аал кодаңындан ырак одарларга кадарып эгелээш, чоорту аал чоогунче чоокшуладып эккээр.

Чайын эки семиртип алырга кышты хүр-менди ажар. Тарып боозадылганы чогуур үезинде чорутса эки. Хой оолдаашкынын аргалыг-ла болза, 12 айдан эгелээш бир айда доозар болза улам эки. Орай төрээн хойларның хураганнары күш-деңгели-даа кошкак, чудангы болур чорду. Ынчан төрээн хураганнар өтпектеп эгелээр, ооң соонда өлүп хораар чоруктар база бар. Хой оолдаашкынының үезинде чаш хураганнарны чылыг өрээлдерге доруктурарга эки. Хой кажаазы улуг, делгем болурга-ла эки чүве. Хураганнарны төрүттүнген айының аайы-биле аңгылап тургузар.

Бо-ла хойжулап ажылдап чорааш хайгаарап чоруурга, чамдык малчыннар онаашкан ажылынга ээ-харысалга чокталып, хоюн эки одарлатпас, чамдыкта кажаалап алган тургулаар чүүлдер бар. Чайын өөреникчи уругларынга хоюн кадартып кааш, арагалап, шапкылажып турар ийи-чаңгыс малчыннар база тургулаар чүве. Шак ынчаар ажылдаарга малдың баш санын өстүрери берге болбайн канчаар.

Бодум хуумда кадарып турар хойларымдан чаш төл алыр талазы-биле көргүзүглерим шору боол келген. 1983 чылда чүс төрүүр хойдан 102 хураганны, Тываның 40 чылы оюу болур бо 1984 чылда 105 хураганны менди камгалап ап, доруктуруп өстүрдүм. Юбилейлиг чылда бир хойдан-на 3,2 килограмм дүктү кыргып алган мен.

Хоочун хойжуларны солуур аныяктар херек. Бо ажылче аныяктарны хаара тудуп, оларны быжыглаары чугула боор турар. Чамдык аныяктар мал ажылынга кезек ажылдап чоруй каапкаш баар таварылгалар кайы хөй. Мону моон соңгаар болдурбас хемчеглерни ап чорудары чугула.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бо юбилейлиг чылда чаш төл болгаш дүк кыргып алыр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерим ажыр күүсеттинген. Ол республикамның юбилейинге мээң күш-ажылчы белээм болур. Кыштаглаашкынны хүр эрттирери-биле Барлыктың Өртең-Тейде кыштаамда кажаа-хораамның септелгезин чогуур үезинде чоруткаш, 15 тонна өдекти белүп, 20 тонна сигенни Кижи-Көжээ деп черден кезип белеткеп алган мен.

С. САРЫГЛАР,
«Барлык» совхозтуң хойжузу.

ШЕМИ-БАЖЫ—СЕРИИН ЧАЙЛАГ

Дөртен чыл. Бо дээрге төөгүнүң мырыңай хензиг кезии-дир. Ынчалзажок сөөлгү дөртен чыл республиканың амыдыралынга чүс-чүс чылдарда көстүп көрбээн чаартылгаларны болдурган. Чадаг-терге безин мунуп чорбаан малчын ам мотоцикл азы «Нива» хөлгелениипкен. Радио болгаш кинону элдепсинип чораан малчын ам телевизордан чүнү көөрүн боду таарыштырып ап орар апарган. Ыяш, көржең, хөмүрдаш болгаш электри чергелиг кывар чүүл чокта чем хайындырар газ бар дээрзин дөртен чыл мурнунда билир малчын тывылбас турган. Ол үеде хеп чуур машинаны хойжу аалга чедире берген болза, ону та чүнү кудар доскаар дижир турду ыйнаан. Ол бүгүнү каш хонук бурунгаар Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» совхозтуң хойжузу Кара-Сал Биче-оолдуң аалынга улуг сонуургал-биле чугаалаштывыс.

Хүн келген тудум-на байырлал улам чоокшулап орар. Бо хүннерде шалыпчы айга болгаш шалыпчы дөртен неделяга бараалгаткан социалистиг чарыштың шиитпирлиг үе-чадазы келген. Ол дугайын совхозтуң коммунистериниң хуралынга директор Александр Тапаевич Шаалының онзалап демдеглээнин хойжу сеткил ханышкын-биле дыңнатты.

Коммунист Биче-оол Баазанович ажыл-агыйда өшкү өстүрериниге мергежээн болгаш дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. Боду шээр малга он сес чыл болган, ооң барык-ла дең кезиин өшкү малдаарынга эрттирген. Ынчалза-даа бо малдарның кайызынга-даа хоомай көргүзүглүг болуп көрбээн. Мал бажын камгалап алырының-даа, чаш төл доруктурарының-даа, дүк кыргыларының-даа талазы-биле планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип келген.

Шээр малды семиртирде,
Шеми-Бажы — сериин
чайлаг...

Малдың деңгел алырынга, продукцияның көвүдээринге, төлгүр болгаш шыдамык болурунга чайгы семиртилге конгүг чугула дээрзин Биче-оол Баазанович эки билир. Ынчангаш ол Шеминиң Тестиг-Кара-Сугга чайын эрте көжүп чеде бээр, оон күскү соок дүшпээнде ишкээрлевес. Оът-кек-даа, суг-суггат-даа ында. Девээ болгаш кужур база четчир. Чүгле ол бүгүнү таарыштырары, билдилиг ажыглаары чугула. Ону Биче-оол боду-даа, ооң кадайы Санчаймаа Седен-Доржуевна болгаш дузалакчы кадарчы Моңгуш Шылчиңмаа-даа эки билир.

Совхоз чоокта чаа чүс баш өшкүнү бо кодандан ап, күрүнеге дужааган. Оларның бирээзиниң-не деңзизи ортумаа-биле дөртен килограмм ажыг болган. Чайлаглаашкынны чогумчалыг эрттиргениниң херечизи ол. Дужааттынган өшкүлерниң орнунга аныяк өшкүлер келир, ынчангаш кодан база катап четчележир. Бо коданда күрүнеге дужаар өшкүлер быжыглаттынган.

Күзүн үнген хүрең чечек
Күстүң айын төдер эвес.
Кужур Шеми малчыннары
Хүлээлгезин уттур эвес.

Биче-оол Баазанович малын чедиишкинниг чайлаглаткаш, кыштаан септеп, өдээн бөлүп, сигенни белеткеп алган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дааңган ажыл-херээн хажык чок күүседип турар. Күрүнеге дужаар өшкүнү планнап тургазынга чедир семирткени, өшкүден кыргыыр дүктү ийи чүс грамм көвүдеткени — ооң бадыткалы ол.

Биче-оол ам Борбак-Арыг-Бажында Алаакта көжүп келген. Чазаар болгаш күзээр чери ол. Ыжык-даа, оъттуг болгаш суглуг-даа. Кедээ талазында тараа хоорзуну база бар.

— Байырлалга белеткенир, хурал-сурлаага баар, шефтерге киржир дээш сөөлгү үеде аалга олурбастай бердим. Аалдың херээжен улузу өглерин септеп-селип, идик-хевин кышка белеткеп турар. Бо бачым үеде дузалакчы кадарчымның оглу комсомолчу Слава өшкү кадарып, улуг дузаны чедирип тур. Малга дүүлүү аажок, ол олчаан малчыннап-даа болур оол-дур — деп, Биче-оол Баазанович чугаалап ор.

Совет Тываның юбилейин Кара-Сал Биче-оол шак ындыг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: өшкү кадарчызы Б. Кара-Сал.

ЧАЛАЛГА-БИЛЕ

«Шаг-шаа-биле турбас, чавылдак көгү-биле турбас». Өгбелерниң бо үлегер чугаазының шынныын амыдырал бадыткап турар. Эрги шагда болза хамнар, ламалар аарыг-аржык болган черже чалаттырар болгаш хогдурар турган чүве болгай. Ам бистиң Совет Тываның үезинде анаа бөдүүн кижи ажылче чалаттырып турар апарган.

Чудур биле Хуна-Кара Ооржактар Хемчиктиң чиге соңгу чүгүнде Манчүрекке малчыннап, дааңган ажылынга мактаттырып, чурттап чорааннар. Кежээ болгаш мөзүлүг малчыннарның сураан Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң дирекциязы дыңнап кааш, оларны ажыл-агыйже чалаан. Кел дээни кедилиг — ашак биле кадай ийилээн дугурушкаш, чалалганы хүлээп алган. Малчыннарга көжер машинаны совхоз берген, бүгү шүүделди база совхоз төлеп, дузаламчыны берген. Ындыг чурум чүгле бистиң совет амыдыралда көрдүнген, а даштыкы чурттарда ажылчыннарны муң-муңу-биле ажылындан—үндүр ойладып турар болгай.

Республиканың бүгү чону Совет Тываның дөртен чыл оюнга белеткенип турар бо хүннерде Ооржактар Элегес хемниң унунда чурттап, совхозтуң 580 баш хоюн малдап орарлар. Оларның бо ажыл-агыйга хойжулаан он үшкү күзү—чаъс-чаашкын болгаш хат-шуурган чок, оът-сиген болгаш тараа-быдаа элбек, чаагай күстерниң бирээзи. Олар мергежилиниң болгаш амыдыралының уламчылакчылары — уруглары София болгаш Фая-биле кады он беш тонна сигенни белеткеп, кыштаан септеп, планныг онаалдаларын бурун күүседип алган, байырлалга чедиишкинниг ужуражып турарлар.

Чалаттырган хойжуларның өөнге кирдим, аяк шайын иштим, хөөрештим. Оларның хей-аъттыын, маңнайлыын болгаш черле совет амыдыралыыстың чаагайын магададым.

М. КЕНИН-ЛОПСАҢ,
чогаалчы.

КАДАРЧЫНЫҢ АЯН ЫРЫ

Эртен эрте хоюм сүрүп,
Энмек тейге үнүп кээр мен.
Серинин салгын оюн эреп,
Сергээ кончуг уткуп алыр.
Чечек шыпкан черим көрүп,
Сеткил серген, амыраар мен.
Айлаң-кушкаш үнүн кадып,
Аърга долдур аян тудар.
Одар долган хоюм көрүп,
Омаам хайнып, чоргаараар
мен,
Хаяалыг хүн мендилежип,
Кадыр дагдан харап келир.
Хостуг шөлээн чуртум
мактап,
Хоюг ырым салыптар мен.
Кадарчының өөрүшкүзү
Кайа чедир чаңгыланыр.

С. ПЮРБЮ.

Бо хүннерде малчыннар күзеглеринде хонгулапкан. Ам малчын бүрүзү шагның эң-не берге, чымыштыг болгаш харысалгалыг үезинче—кыштаглаашкынче кирип тура, бүгү белеткелди хынаныр, илереттинген четпестерни доп-дораан эдер, кыштаглаашкынны органызастыг, чедиишкинниг болгаш бедик деңнелге эрттиреринге магадылалды тургузар ужурлуг.

Тайга баштарында хар чаапкан, хар хүн келген тудум-на иштээрлеп, сооктуң тыныжы улгадып орар. Ынчангаш чаңгыс-даа хүнну халас эрттирбейн, шак бүрүзүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаалыңар, эргим малчыннар! Мал бажының өзүлдези, келир чылдың болгаш нииті беш чылдың планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези кыштаглаашкындан дорт хамаарыжыр дээрзин утпаңар!

КҮЗЕГДЕ

Алаштың Эзим-Адаанда Даштыг-Каът-Аксы деп черде Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң Хөнделең салбырының хоочун малчыннары Оюн-оол, Зоя Ооржактарның малдаан 400 ажыг ирти шээр малга таарымчалыг одар-белчиирлерлиг оюмнарга, мээстерге оъттап, багай эвес семиртилгени алган. Оларның коданында күш-шыдалы кошкак чаңгыс-даа ирт чок. Ол дээрге малчыннарның одар-белчиирлерни чөптүг ажыглап, малды чайгы үеде одарладырының зоотехниктиг дүрүмнерин сагып келгениниң түңнели-дир.

Ооржактар оолдары, уруглары-биле демнежип, нииттиниң малынга сиген белеткелин үргүлчүлеп, боттарының кылып алган тезиниң иштинде үнген сигенин ажаап, долгактар кылгаш, дыттарда азып турар.

— Сигенни кескеш, долгактар кылып, кургадып ааргa, сиген бүгү сүүзүнүн чидирбес. Ынчангаш чылдың-на ол арганы ажыглап турар бис —деп, улуг кадарчы Оюн-оол Ооржак чугаалаар.

Төрээн совхозунга 30 хире чыл хой, өшкү кадарып келген малчыннар Оюн-оол, Зоя Ооржактар бо хүннерде күзегже көжүп келген.

В. ХОМУШКУ.

Кодан хой одарже үнүпкен.

45 ХОНУКТА

Шотландияның фермерлериниң бирээзиниң бир хою улуг хар адаанга дөртен беш хонган. Великобританияның соңгу чүгүнде дагларга хар көшке чылып батканының түңнелинде, ук хой элээн каш метр кылын харга бастырган. Ээзи ону дилээш, тып чадап каан.

Час дүжүп, хар эрип эгелээн. Ынчан фермер дагга чоруурга бир черде хой эткени дыңналган. Чедип келирге хою хөртүк адаанда алгырып турган. Хөртүктүң хүн оя чипкен үдүнден хойнуң үнү хаяларга чаңгыланы бээр болган. Казып чеде бээрге, хойнуң «күю» чылыг, ол-бо талазын үңгүрлендир оъттап каапкан болган.

СҮТТЕ МИНЕРАЛДЫГ БҮДҮМЕЛДЕР

Ааның (уурактың) болгаш сүттүң хоолулуг шынары чүгле белоктуң, үстерниң, лактозаның, витаминнерниң, ферментилерниң хемчээлинден эвес, харын минералдыг бүдүмелдерниң хемчээлинден база хамааржыр. Ол бүдүмелдерниң ылаңгыя аага бүрүн болгаш хөй болуру чугула.

Бис Дагестан укзаалыг хойнуң аалында болгаш сүдүнде минералдыг бүдүмелдерни шинчилеп көрдүвүс. Ук ажылды Гуниб районнуң «Согратль» колхозка чоруткан. Ол ажыл-агыйда үжен беш муң хой бар.

Шинчилел кылырынга он хой шилип алдынган. Оларның чемгерилгези болгаш ажаалдазы чаңгыс аай турган. Ааны хой төрээн соонда үш хонганда, а сүттү 17 база 53 хонганда (кыжын) болгаш 110 хонганда (чайлагга) шинчилеп көрген. Калий, кальций, натрий чергелиг микробүдүмелдерни «флафо-4» дээр анализаторга чалбыыштыг фотометрия аргазы-биле, а демир, чес, цинк, марганец, кобальт, никель, коргулчун чергелиг микробүдүмелдерни «Хитачи-208» дээр япон анализаторга атомнуг абсорбция аргазы-биле шинчилээн.

Сүтте турганындан аада кобальт 11-110 хуу, марганец 18 хуу хөй дээрзи тодараттынган. Чайгы үени санаваска, чес база аада хөй.

Хой төрээн соонда бежен үш хонганда шинчилээрге, чамдык бүдүмелдер элээн эвээжээн болган. Чижээлээрге, натрий 60 хуу, чес 50 хуу, демир мырыңай 74 хуу эвээжээн. Ол үеде кобальт 11 хуу көвүдээн. Коргулчунуң хемчээли өскерилбээн. Чайлагга бир ай болганда (110 хонган соонда) шинчилээрге, натрий, магний, демир, чес болгаш цинк көвүдээн болган.

А. МУРЗАЕВА,
зоотехник.

СҮТКҮРҮН ӨСТҮРЕР

Амгы үеде делегейде 435 миллион өшкү бар, а өшкү сүдүн бүдүрери чылда 6-7 миллион тонна чедип турар. Чамдык чурттарда өшкү сүдү аъш-чем хандырылгазынга кол черни ээлеп турар. Чижээлээрге, өшкү сүдү чуртта нииті сүт бүдүрүлгезиниң 50 хуузун Ливияда болгаш Кипрде, 33 хуузун Мароккода, 23 хуузун Турцияда, 58 хуузун Иракта ээлеп турар. Сомалиниң чурттакчыларының кижи бүрүзү чылда ортумаа-биле 86 килограмм өшкү сүдүн ажыглап турар.

Европаның экономика талазы-биле сайзыраңгай чурттарында бир кижиге-ле 2-3 өшкү болгаш 317 килограмм өшкү сүдү онаажып турар. Грецияда бүгү сүттүң 26 хуузу өшкү сүдү, ол бир чурттакчыга 44 килограмм онаажып турар. Сөөлгү чылдарда Францияда сүткүр өшкүлерни өстүрери көвүдеп турар. Ында бир чылда өшкүге онааштыр 557 килограмм сүттү саап, ниитизи-биле 1,7 муң тонна сүттү бүдүрүп турар. Чээрби чыл дургузунда АКШ-та сүткүр өшкүнүң саны он катап көвүдээн. Англияда бир өшкү чылда ортумаа-биле 1165 килограмм, а англо-нубий укзаа—989, заанен укзаа —1227 килограмм сүттү берип турар.

Бистиң чуртта сүткүр өшкү чоннуң хуу ажыл-агыйында хөй. Ылаңгыя Горький, Ленинград областарда өшкүнүң деңзизи 50-60 килограмм, сүдү чылда 400-500 килограмм, а төлгүрү 190-200 хуу чедип турар. Өске районнарда көргүзүглер оон эвээш. Ындыг турбуже, бүгү эртем-шинчилел институттары, дуржулга станциялары, оон иштинде Тываның дуржулга станциязы, ажылын чүгле чөөктүг өшкү өстүреринче угландырган. Сөөлгү он чылдар дургузунда сүткүр өшкү өстүрер талазы-биле кандыг-даа доктаал хүлээп алдынмаан. Ол турҗук өшкүнүң отчёт-учёдун ангылавайн, хойнуу-биле кады кылып турар. Ону болдурбазы чугула.

Сүткүр өшкүлерни ажыл-агыйларга мөөннеп, коданны улгаттырган херээ чок. Оларны совхозтарның бүдүрүлгелерниң болгаш өске-даа организацияларның дузалал ажыл-агыйларынга бичии-бичии коданнар кылдыр тургузары эптиг. Ажылды таарымчалыг организастаар болза, хайнак өшкү безин чылда 200 килограмм сүттү бээр, а ол дээрге чуртка 119 муң тонна немелде өшкү сүдү-дүр. Ол хире сүттү бүдүреринге чылда 2300 килограмм сүттүг 50 муң инек херек. Ол хире инекке кажаа тударынга безин бир чүс миллион рубль чарыгдаттынар. Өшкү сүдүнүң ажыктыы моон илдең.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң материалдарында аъш-чем продуктуларын белеткээрде бүгү курлавырларны тыварын болгаш бүрүн ажыглаарын онзалап айыткан. Өшкү сүдү ындыг курлавыр болуп турар. Ынчангаш чер болганга ону бүдүреринче, сүткүр өшкүнү өстүреринче, черле өшкү ажылын хөгжүдеринче кичээнгейни улгаттырары чугула.

Г. РЫБИН,
кадээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧОН-БИЛЕ ХАРЫЛЗААНЫ БЫЖЫГЛААР

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга «Бистиң хоойлуларывыс шынап-ла шынгыы. Оларны сагыыры база шак ындыг шынгыы болур ужурлуг. Ынчангаш болза, корум-чурумну, организастыг чорукту, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар талазы-биле бүгү салыышкыннар хынас баар» деп чугаалаан.

Кызыл хооркүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары боттарының хүн бүрү ажыл-чорудулгазын ол сорулгалар ёзугаар боттандырып турар. Ниитиниң корум-чурумун идегелдиг хандыраары-биле милицияның патруль-пост албанының ажылдакчыларының харысалгазын бедиткен. Ол ышкаш килдистиң хууда составы патрульдаашкынче эң-не хөйү-биле хаара туттунган.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга милицияның участок инспекторларының ролю дыка улуг. Олар дээрге, иштики херектер ажылдакчыларының чурттакчы чон-биле эң-не сырый харылзаалыг, быжыг корум-чурумну тургузар дээш демиселдиң мурнуку одуруунда дайынчылары болур.

Девискээрде корум-чурумнуң байдалы, кем-херек үүлгедир чорукка удур демиселдиң дээштии милицияның участок инспекторларының профессионал мергежилиинден, чон-биле ажылдап билириинден дыка хамааржыр. Участок төлээзи кижи бодунуң харыылап турар девискээринде чурттакчы чонну эки таныыр, кымның кайда ажылдап турарын, арага-дарыга кайызы сундулуун, кем-херек үүлгедиишкинге чүү кижи киржиптиг болурун билир, ылаңгыя эдип-чазаар күш-ажыл колониязындан ээп келгеннерни доктаамал хайгааралга алыр ужурлуг.

Хоорайның төвүнге участок инспекторунга ажылдап турган А. В. Румянцевтиң пенсияже үнгенинден бээр элээн каш чыл эрткен. Ынчалза-даа төптүң чурттакчылары ам-даа ону уттпаннар. Харыылап турар участогунуң чурттакчылары-биле доктаамал харылзаалыг, ажыл-амыдыралга арга-сүмелиг Александр Васильевич бодунуң ол мергежилиинге ёзулуг-ла бердинген кижилерниң бирээзи. Амгы үеде участок инспекторларында ажылдап турар В. Вишненко, А. Азнабаев, В. Батыщиков олар ук хоочунуңнуң үлегерин эдергени өөрүнчүг.

— Милицияның участок инспектору кижи бодунуң ажылдаар шагының барык сезен хире хуузун чон ортузунга эрттирер ужурлуг—деп, Александр Азнабаев чугаалады. — Оларның хөй-ниити пунктуларынга, кабинеттерге кылыр ажылы ховар. А чон арязынга ажылы-ла хөй. Кижилерниң канчаар чурттап, ажылдап турарын, оларның негелде-херегледерин сонуургавышаан, социалистиг хоойлу-дүрүмнү камгалаары-биле холбашкан лекция, беседаларны кылыр ужурлуглар.

Шынап-ла ындыг. Күш-ажылчы кижилерниң хөлегезинде чаштынып чыдар маңгысталчак амыдыралдыглар, арагачылар участок инспекторларының кескү караанга дораан илдигер ужурлуг. Александр Азнабаев эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен сес айларында бодунуң харыылап турар участогундан элээн хөй маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни илередип тыпкан, учётка тургускан. Ол ышкаш арагалаашкындан албадал-биле эмнээр черже база чамдык кижилерни чоруткан.

Участок инспекторларының ажылы дружинниктер-биле база харылзаалыг. Хамаарышкан девискээринге ажылдап турар дружинниктер-биле инспектор эгин кожа ажылдаар, ыыт-шимээн үндүрер, арагачылар чыыр өг-бүлелерни оларның дузазы-биле хайгаарап болза, ажыл дыка дээштиг болур. Ынчангаш, корум-чурум камгалаар хөй-ниити пунктуларының ажылы аңаа кескү черни ээлээр.

А Кызылда ындыг дөрт пункт бар. Оларның ужунде хөй-ниити чөвүлелдери, эш хуу судтары ажылдап турар. Участок төлээлери ол хөй-ниити организацияларының күжүнге ылап даянып болза, ажыл дыка чедимчелиг болур. Ындыг-даа болза, ону чедир ажыглавайн турар чоруктар бар.

Хоорайның участок инспекторларының ажыл-чорудулгазында четпестер база эвээш эвес. Ылаңгыя кем-херек үүлгедиишкиннерни илередип тыварынга оларның киржилгези эвээш болуп турар. Ол ышкаш маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни, арагачыларны учётка тургузарын, оларга ээ-харысалга онзагай кошкак боттандырып турар. Мурнунда кем-херек үүлгеткеш шиитирип чораан кижилер-биле дээштиг ажылды оларның талазындан кошкак чорудуп турарындан ындыглар кем-херек үүлгедиишкиннерин дагын кылып турар.

Эки тура улусчу дружина ежигүннериниң дежурныйлаашкынче үнүп турары шын. Ынчалза-даа чамдык эвээш санныг, машина-балгат чок коллективтерниң ажылы дээш чок болуп турар. Олар участок төлээлериниң ажылынга дузалажып туржук, чүгле боттарының хайгаараар ужурлуг кудумчуларынга кылаштажырынга өй. Бо айтырыгны хоорайның Г. М. Шамонин начальниктээн эки тура улусчу дружина штабы хандыр өөренип көөр ужурлуг. Штаб болгаш ооң үжен кежигүну хөй-ниити пунктуларынга баар, дружинниктерниң үнүп турарын контрольдаар хүлээлгелиг. Ол ажылды штаб холга албайн турарындан чамдык дружинниктер ылгавыр кылдыр багланыр кызыл пөзү безин чок үнүп турар таварылгалар бар.

Милицияның профилактика албаны — участок инспекторларының кады ажылдаар, деткижер, дузалажыр ужурлуг чери. Арагалаашкын, маңгысталчак амыдырал болгаш өске-даа социалистиг корум-чурумнуң хажыдыышкынын сайгарар, көөр чер профилактика албаны. Участок төлээлери боттарының девискээрлеринде ындыг кижилерге кандыг-бир хемчегни оларны дамчыштыр хүлээдир.

Хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның күш-ажылчы коллективтер, тус-тус хамаатылар-биле харылзаазын улам быжыглаар талазы-биле партияның болгаш чазактың айтышкынын күүседир талазы-биле хоорайның иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг. Аңаа чүгле участок инспекторлары эвес, милицияның бүгү ажылдакчылары киржир, ажылдың алыс утказы совет хамаатыларга бараан болур ужурлуг болганындан массаларже улам ханылап кирери чугула.

Бо айтырыглар талазы-биле тодаргай чугаа Кызыл хооркүскомунуң иштики херектер килдизиниң коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган.

Д. ЧЫДЫМ.

БАЙКАЛДАН АМУР ЧЕДИР МАГИСТРАЛЬ КЫЛДЫНГАН

Байкал-Амур магистралы... Ол орук бистиң чуртувустуң эң улуг тудугларындан чүгле географтыг хемчээли-биле эвес, харын база туттунган «үе-шаазының үргүлчүлээшкини-биле» база онзаланып турар. Усть-Куттан Амурда-Комсомольскиге чедир үш муң ажыг километр узун демир-орук шугумун он чылдың иштинде кызымаккай күш-ажыл-биле салып келген. Ол магистральды тудуп келгени эң нарын бойдус байдалдарының талазы-биле ооң деңнежир чери кайда-даа чок. Ооң бир муң ажыг километри бистиң бөмбүрзээвистиң сейсмиктиг болуушкун —чер шимчээрниң талазы-биле эң идепкейлиг районнарының бирээзи болур Байкалдың чалым хая-даштыг черлерин таварып эрткен. Тудугжуларның ажылын дендии күштүг соок (чамдык районнарда температураның чылда өскерлиишкиннери чүс градус чеде бээр) болгаш мөңгеде доң чыдар черлерниң уржуктары улам нарыыдадып турган. Ындыг-даа болза, магистральдың тудуу улам шапкын темп-биле чоруп келген.

Бо чылын бамчыларның күш-ажылчы коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган—кол демир-орук шугумун хуусаазындан эрте, Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга чедир салып доозарын болгаш БАМ-ның бүгү дургузунга поездилер шимчээшкинин доктааткан хуусаазындан бир чыл мурнай ажыдарын шиитпирлээн. Ол шиитпир орук тудуунуң доостур шугумунче — Чита области Балбухта разъездиниң чанынга болур «алдын» улаашкын дээр кезекке оруктуң рельстериниң тутчур черинче магистральдың тудуу эгелээн.

Орук монтёрларының А. Бондарьның болгаш И. Варшавскийниң алдаржаан бригадалары барыын болгаш чөөн чүктерден бот-боттарынга удур чоруп олурар болгаш рекордтарны улаштыр-улаштыр тургузуп турар. Чер чарып турар механизаторлар, көвүрүг тудугжулары, чазылдырыкчылар, суг агар хоорзаларның салыкчылары, өске-даа он-он күш-ажылчы коллективтер орук салыкчыларының соксаал чокка ажылдаарын хандырып, «алдын» улаашкынны кызымаккай ажыл-иш-биле улам чоокшуладып кел чыдарлар.

БАМ-ның тудуунга бүгү чурт киржип турар. Акы-дуңма республикаларның төлээлекчилери баштайгы десантыларны дүжүрген үеден бээр оруктуң бүгү дургузунга чурттакчылыг черлерни тудуп тургузуп, бамчыларны чурттаар чылыг черлер-биле хандырып келгеннер.

Рельстерниң чаңгыс шугум кылдыр улаттынарының-даа мурнунда, магистральдың күш-ажылчы намдары эгелээн. И. Варшавскийниң болгаш А. Бондарьның орук салыкчыларының аразы чүс-чүс километр ырак турда-ла, оруктуң чөөн участогу ажылдап эгелээн. Демир-орукчулар аар чүъктүг составтарны башкарарынга өөренип турганнар. БАМ-ның зоназынга баштайгы үлетпүр объектилери көстүгүлеп келген. Мурнуу-Якутскиниң девискээр-үлетпүр комплекизи шалыпкын хөгжүп эгелээн: Нерюнгриниң ГРЭС-тиң баштайгы агрегады токту берген, Нерюнгриниң разрез чуртка хөмүр-дажын бере берген, чаа-чаа ыяш үлетпүр ажыл-агыйлары ажытталда кирглээн.

Арткан «алдын» кезээн доозары чурттуң ол эң байлак девискээриниң комплекстиг хөгжүдеринге эң калбак аргаларны ажыдар.

«Алдын» улаашкын — магистральдың чүгле төрүттүнериниң эгези-дир, ооң-биле ооң амыдыралы чүгле эгелеп турар.

ЧУРУКТАРДА: «Байкал-Амур магистралын тутканы дээш» деп медаль; магистральдың барыын участогунуң Звёздная станциязында дежурный Людмила Головнина. Ол БАМ-га чеди чыл болган; Чөөн чүкче орук ынчаар эгелээн. 1975 чылдың бо чуруу Лена хемни кежилдир көвүрүгнү ажыткан үезин көргүзүп турар.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ТУДУГ

СКАЛЬНЫЙ. (СЭТА). Териберскиниң гидроэлектростанциязының суг шыгжамырларын долдуарары эгелей берген. Туттунуп турар ол ГЭС чурттуң эң-не соңгу девискээринде станцияларның бирээзи болур. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнуң бүдүүзүнде чаа ГЭС бодунуң чырыын бээр.

Совет Эвилелиниң соңгу девискээринде чаа ГЭС-ти Енисейде болгаш Ангарада кедергей улуг электростанцияларга деңнеп болбас. Ынчалзажок чурттуң соңгу девискээриниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чаа ГЭС улуг ужурдузалыг болур деп, тудугнуң начальниги Н. Канкулов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Чурттуң соңгу девискээринде улуг далайлар бар. Ынчалзажок ында дагларның черлерде шапкын агымныг хемнер база бар. Оларның күчүзүн тус черниң электростанцияларынга бүрүн ажыглаар сорулга туруп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Делегейниң буруңгаар депшилгелиг кижи төрелгетени совет удуртукчунуң тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынга хууда улуг салыышкынын киирип турар шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы кылдыр санап турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың дакпыр Маадыры К. У. Черненкога Ленин орденин болгаш «Кадыыр болгаш Маска» үшкү алдын медальды тывысканынга холбаштыр делегейниң калбак хөй-ниитизиниң бодалының кол-ла утказы ындыг бооп турар. Ол бедик шаңналды тыпсырының байырлыг ёзулалынга эштер К. У. Черненконуң болгаш Д. Ф. Устиновтуң чугааларын база ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң юбилей пленумунга эш К. У. Черненконуң чугаазын тайылбырлап, чырытпышаан, даштыкы чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, массалыг информация чепсектери дайын кыжаныышкынын кошкадырынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиин, ооң бүгү-ниитиниң тайбыңнын болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң үндезиннерин быжыглаарынга быжыг тура-соруктуун онзалап демдеглеп турарлар.

ССРЭ-ниң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын ажылдап кылыр болгаш боттандырарының, Совет чурттуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң, камгаланыр аргазын быжыглаарының талазы-биле партийжи болгаш күрүне ажыл-чорудулгаларынга К. У. Черненконуң шылгараңгай ачы-хавыязын совет кижилер, социалистиг чурттарның ажылчы чоннары, бүгү-ле буруңгаар депшилгелиг кижи төрелгетен эки билир деп, чехословак «Руде право» солуну бижээн. Совет удуртукчу Москвага чүве чугаалааш, чер кырынга тайбыңны быжыглаарынче, дайын кыжаныышкынын чайладырынче ССРЭ-ниң принципиалдыг, чайгылыш чок чүткүлүн база катап бадыткаан.

«Нойес дойчланд» (ГДР) Совет Эвилели хөделиишкининиң тодаргай болгаш боттуг программазы — ССРЭ-ниң моон-даа соңгаар бүгү талалыг хөгжүүрүнүң болгаш дайын кыжаныышкынынга удур тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселдиң-даа программазы-биле чепсеглеттинген деп демдеглээн. Империализмниң агрессчи чоруунуң күштелгениниң түңнелинде, делегейде айыылдыг байдал тургустунган. Ынчангаш доктаамал серемчилелдиг бооп, бүгү-ниитиниң тайбыңының болгаш улустар арызынга кады ажылдажылганың үндезиннерин быжыглаар дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг. Акы-дуңма социалистиг чурттар Совет Эвилелиниң иүүрүнде кажан-даа шынзы өңнүктүг болгаш эвилелчилиг болур.

К. У. Черненкога ССРЭ-ниң дээди шаңналын тывысканы— ол шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызының улуг ачы-хавыязын төлептии-биле үнелээниниң демдээ болурун болгар «Работническо дело» солун демдеглээн. Совет Эвилели бөгүн-даа база-ла дүүн ышкаш, тайбыңны быжыглаары дээш, боо-чепсекти дүжүрери дээш, делегейде амгы үениң бүгү-ле эң чугула айтырыгларын тодаргайы-биле шиитпирлээри дээш туруушпашаан совет удуртукчунуң делегейде калбаа-биле үнелеттирип турар чугаазы катап-катап бадыткап турар-дыр.

Тайбыңның болгаш чаварлыышкынының политиказынга ССРЭ-ниң быжыы-биле бердингенинин чаа чайынганчак херечизин делегейниң хөй-ниитизи көрүп турарын афган БАХТАР агентилел дамчыткан. Ынчалза-даа ССРЭ-ниң тайбың, ёзулуг-ла үндезинниг саналдары амгы америк администрациязының удурланыышкынынга таваржып турар. ССРЭ бо талазы-биле буруңгаар депшилгелиг кижилерниң изиг деткимчезин ап турар тодаргай базымнарны кылып турда-ла, АКШ боо-чепсекти дүжүрериниң дугайында чүгле хоозун чулчуруушкунну кылып турар.

Совет Эвилели бот-боттары-биле дең эргеге үндезилээш, капиталистиг күрүнелер-биле кады ажылдажылга херээниң талазы-биле ак сеткилдиг болгаш идегелдиг талалакчы болурунга белениң совет удуртукчу айыткан —деп, «Нью-Йорк таймс» солун бижээн. Ооң-биле чергелештир империализмниң агрессчи чоруунун улам улгатканының түңнелинде, делегейде айыылдыг байдалдың тургустунганын К. У. Черненко айыткаш, совет кижилерни серемчилелдиг болурунче, чурттуң камгалалын быжыглаарынче кыйгырган.

Күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, тайбың дээш могаг-шылаг билбес демиселчи —К. У. Черненконуң ады америк хөй-ниитиниң калбак бөлүктеринге эки билдингир — деп, АКШ-тың Тайбың чөвүлелиниң күүсекчи директору М. Майерсон чугаалаан. Совет удуртукчунуң ажыл-чорудулгазында политиктиг реализм болгаш ёзулуг гуманизм, ССРЭ-ниң политиказының онзагай чүүлү болур быжыг туруштуг болгаш салдынган сорулгаже чүткүл сицниккен бооп турар.

Делегейде калбак деткимчени ап турар тодаргай совет тайбың инициативалар К. У. Черненконуң ады-биле үзүлбес холбаалыг.

Дең чорукка, бот-боттарын хүндүлежиринге болгаш боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазының принциптеринге үндезилээш, совет-америк харылзааларны чогумчалыг болдурарынга АКШ-тың амдызында белен эвезин Москва ылап билир деп итальян «Коррьере делла сера» солун бижээн.

Совет Эвилели шериг талазы-биле месилдежиишкинге шиитпирлии-биле удур болгаш ССРЭ-ниң даштыкы политика талазы-биле принципиалдыг туружун бүгү делегейде идепкейлиг деткип турар. ССРЭ-ниң тодаргай реалистиг эгелекчи саналдары тайбыңны камгалаарының, улустарның идегелдиг айыыл чок чоруун хандырарының херээнге шын болгаш чугула базымнар кылырының оруун айтып турар.

(СЭТА).

САНАЛ-ОНАЛ СОЛЧУУШКУНУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXIX сессиязында ниити-политиктиг санал-онал солчуушкуну үргүлчүлеп турар. Хөгжүп эгелеп турар күрүнелерниң төлээлекчилери ядролуг айыылды чайладырынга, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң аар-берге уржуктарын узуткаарынга аныяк күрүнелерниң амыдыралчы сонуургалының дугайын ээлчеглиг пленарлыг хуралга чугаалап турганнар.

Каяа-даа каттышпазының политиказы — национал хамаарышпас чоруктуң болгаш хосталганың политиказы, тайбыңның болгаш дайынга удурланыышкынның политиказы-дыр — деп, Индияның даштыкы херектериниң күрүне министри Р. Н. Мирдха медеглээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, ядролуг чепсекти шенээрин кылып үндүрерин болгаш сайгара тургузарын хоруур дизе, делегей ниитилежилгезиниң күжүн мөөнзэрин эргежок чугулазын индий төлээлекчи чугаалаан. Чоокта чаа Аргентинаның, Грецияның, Индияның, Мексиканың, Танзанияның болгаш Швецияның кады кылган инициативазы чогум-ла ол сорулганы салып турар.

Филиппинниң даштыкы херектер министри А. Толентино болгаш Замбияның даштыкы херектер министри Л. Гома боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының эргежок чугулазының дугайын медеглээш, ядролуг чепсектер курлавырын чаңгыс деңнелге тургузарынче, ядролуг чепсекти шенээрин бүгү талазы-биле бүрүн хоруурунче кыйгырган. Индонезияның даштыкы херектер министри М. Кусумаатмаджа Мурнуу-Чөөн Азияга ядролуг чепсек чок зонаны тургузарының чугулазын чугаалаан.

Ливанның, палестин улустуң качыгдал-каражазы дээш, Чоокку Чөөн чүкте частып болур айыылдыг байдал дээш америк империализмниң долу харысалганы чүктээр эпаарын НУДР-нуң даштыкы херектер министри А. А. Ал-Дали айыткан. Кувейттиң даштыкы херектер министри С. Аль-Джабер Ас-Сабах Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээр талазы-биле Совет Эвилелиниң инициативаларын деткээш, көдүрген айтырыгларны канчаар шиитпирлээриниң оруктарын инициативада айытканын ол демдеглээн.

Элээн хөй чурттарның делегацияларының баштыңнары хөгжүп эгелеп турар күрүнелерге хамаарыштыр АКШ-тың политиказын буруу шапкан.

В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның үлетпүр бүдүрүлгелери-биле дорт холбаалыг ажылдап турар 60 ажыг польша үлетпүр бүдүрүлгелериниң директорларының болгаш партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы аңаа болган. Чөвүлел хуралдың ажылынга ПКАП ТК-ның бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. Ярузельский киришкен.

Ол чөвүлел хуралдың киржикчилеринге чүве чугаалааш, экономиктиг интеграцияны улам ханыладырының болгаш ЭДЧ кежигүну күрүнелерниң дем каттыжылгазының шугуму-биле Польшаның специалистарының, ылаңгыя кол эвилелчи — Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганы ханыладырының дугайында чугаа бооп турар болганда, чөвүлел хуралдың онза ужурдузалыын демдеглээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

СТОКГОЛЬМ

Европага идегежиириниң, айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң хемчеглериниң талазы-биле ында бооп турар конференцияга ССРЭ делегациязының кежигүну генерал-майор В. М. Татарников чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң сентябрь 25-те юбилейлиг пленумунга чугаазынче конференцияның киржикчилериниң кичээнгейин ол угландырган. Ооң ол чугаазында делегейниң амгы дүвүрээзиниң байдалын ханызы-биле анализтээни болгаш ядролуг кыжаныышкынга удур идепкейлиг, шынгыы демисежиринче кыйгырып турарын ол демдеглээн.

САН-ХОСЕ

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң отрядтары Сальвадорнуң улуска удур америк ёзунуң эрге-чагыргазының аг-шериглери-биле чурттуң аңгы-аңгы районнарында шыңгы тулчуушкуннарны кылып турар. Ылаңгыя Усулутан департаментиде кадыг-дошкун тулчуушкуннар бооп турар.

АКШ-тың чалчазы Дуартениң каржы-дошкун эрге-чагыргазы Вашингтонуң айтыышкынын ёзугаар хөделип, чидириглерни-даа тоовайн, патриотчу күштерге удур америк «чөвүлекчилериниң» тускай өөредиин эрткен чаа-чаа шериг кезектерин октап турар. Бо чылдың июнь айда эрге-чагырганы холга алганындан бээр Дуарте 2 муң ажыр солдаттарын болгаш офицерлерин, хөй санныг янзы-бүрү боо-чепсекти, өске-даа шериг дериг-херекселдерин чидирген.

АКШ-тың шериглери Сальвадорнуң патриотчу күштеринге удур тулчуушкуннарга дорт киржип эгелээнин сальвадор тура халышканнарның «Венсеремос» радиостанциязы дыңнаткан.

БЕЙРУТ

Удурланыышкынның ливан патриотчу фронтузунуң дайынчылары августуң 24-тен сентябрьның 23-ке чедир үениң иштинде израиль интервентилерге болгаш оларның эжелелинде кирген ливан черлерде чалчаларынга удур 55 дайынчы үнүүшкуннерни чедиишкинниг кылганнар.

Фронтунуң ээлчеглиг медээзинде айытканы-биле алырга, Мурнуу Ливанга, Бекаа оргулаажының Барыын кезээнге, а ол ышкаш Рашайя дээр чурттакчылыг черниң районунга ол дайынчы хөделиишкиннер түңнелинде, 70 ажыг израиль шериг албанныглар болгаш оларның чалчалары өлген азы балыгланган. Ол ышкаш дайзынның 15 куяктыг транспортёрларын узуткаан.

НЬЮ-ЙОРК

Франция элээн каш хүннер мурнунда калбаа-биле чарлап дыңнатканы бодунуң шериглерин Чадтан үндүрер дээнин соксаткан. Францияның камгалал министерствозунга чоок кижилерниң чугааларын ёзугаар алырга, мурнуку туруштардан француз шериглерниң аткаарлаашкынын соксатканын Ассошиэйтед Пресс агентилел дыңнаткан.

Францияның президентизи Ф. Миттеран Нджаменаның амгы эрге-чагыргазының баштыңынче Парижке келириниң чалалгазын чоруткан. Хабрениң ол аян-чоруунуң бо неделяда болурун Франс Пресс агентилел дамчыткан.

(СЭТА).

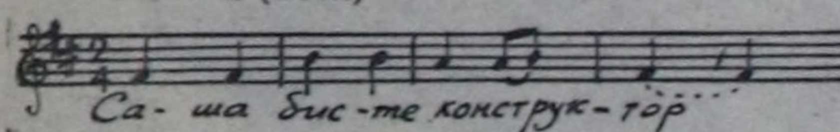
ЯПОНИЯ. Японияның технологтуг «Мусаси» институдунуң эртемденнери суук водород-биле ажылдаар дөрт тактылыг дизель моторлуг автомобильди (чурукта) журналистерге көргүскеннер. Киодо агентилелдиң бадыткап турары-биле алырга, ол шимчедикчи ажылдаттынган хоралыг хей-биле агаарны хирлеңдирбес. Ооң кужу база-ла ол хире хемчээлдиг цилиндрлерлиг аңаа дизель моторлардан 6 хуу улуг. «Мусаси-6» деп атты алган ол автомобильди водородту ажыглаар талазы-биле чурттар аразының конференциязынга холбаштыр Канадага делгелгеге көргүскен.

Киода —СЭТА-ның фотозу.

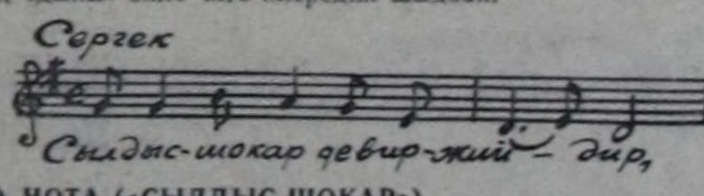
ХӨГЖҮМ — АМЫДЫРАЛ ЧУРУМАЛЫ

Чоокта чаа республиканың эртем-методиктиг төвүнге композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль баштаан комиссия кежигүннери бот-тывынгыр авторларның 52 чогаалдарын сайгарып көрген. Келген ыр чогаадыкчыларының аразындан эң-ле аныя, 12 харлыг Светлана Күжүгет О. Сувакпиттиң «Самолёдум» деп бичии уруглар шүлүүнге аянныг, чараш ырны бижип эккелгенин комиссия кежигүннери бир үн-биле үнелеп, хүлээп алгаш, «Эр-хей, Света» — деп мактааннар.

1. (НОТА)

Бичии чаштарга бо удаада бот-тывынгыр композиторлар «арбын» чогаалдар бижээнин демдеглээр херек. К. Бегзи О. Сувакпиттиң «Хүнне-ле» деп сөзүнге, Ч. Кара-Күскениң «Чаштар бис» деп шүлүүнге аялгалар бижээн. Эки чүвези чүл дээрге, (бо ырларның аялгазы тода, кыска, билдингир болганы. Чүге-ле ийик, автор бо ырларда киирилде чок, ырның бодундан дораан эгелээр кылдыр чогааткан. Улуг эвес киирилде кезек турган болза, ырны ырлаарга белен болуру чугаажок. Эки дээн ырларның бирээзинге аялгазы А. Тановатуң, сөзү Е.Тановананың «Сылдыс-Шокар» деп ырызы хамааржыр. Ырның синкопалыг, чидиг аяны дыңнакчыларның үнелелин дораан чедип алыр. Автор шүлүктүң утказын хандыр билип, халдып орар аъттың дуюгларының даажын, хөгжүмнүң «дылы»-биле чаге илередип шыдаан.

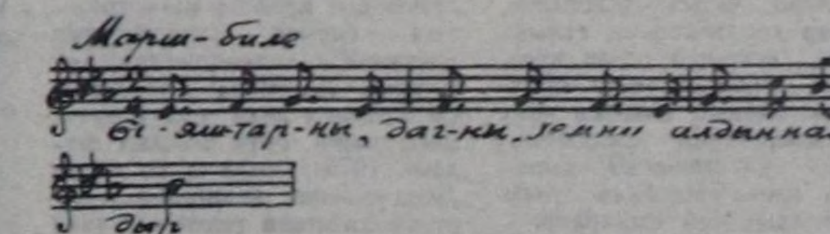

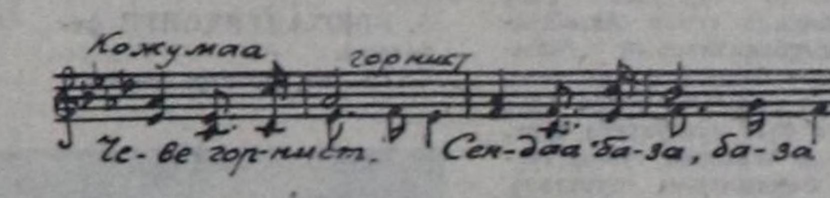
2) НОТА («СЫЛДЫС ШОКАР»).

Каң-оол Баазан-оолдуң Зоя Намзырайның сөзүнге бижээн «Эглип келир куштарым» деп ыры билдингир ырларның бирээзи. Ырның тааланчыы аянында болгай, аяң тодараттынгыр, чаражы-биле өске ырлардан ылгалдыг. Ындыг-даа болза бо ырның үделге-каастазгазында, аяннажыгага таарышпас, шын эвес аккордтар, фактуразын дилеп тыварын комиссия сүмелээн.

Нурсат Мерген-оол — аныяк бот-тывынгыр автор, ооң ырларын сайгарып көөрге, нота бүрүзүн хынамчалыг, болдап тургаш, кылганын кижи бүрүзү эскерип каар. О. Сувакпиттиң «Чодураалар частып турда» деп шүлүүнге хөгжүмнү, аялга, үделге-каасталга, аяннажыг талазы-биле эки чогаадып кылган.

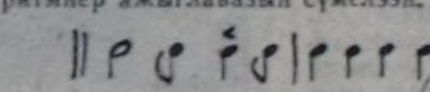
Пионерге хамаарыштыр шүлүктер, ырылар эвээш, кол сайзырадыр теманың бирээзи. С. Молдурганың «Пионержи чайгы ыр» деп сөзүнге М. Нурсаттың бижээн ырызы солун. Ырның боду ми бемоль мажорда, а кожумаа ля бемоль мажор тональностарга бижиттинип — ыр-биле кожумактың аразында, онза ылгалдыын бот-тывынгыр автор дээштиг көргүскен.

3) (НОТА).

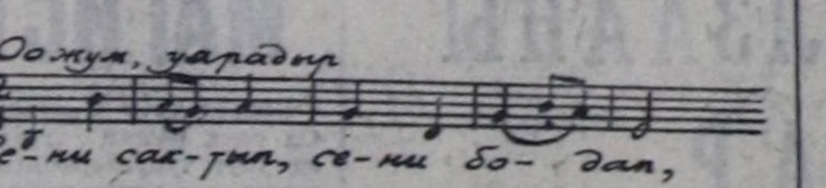
В. Танов — аныяк бот-тывынгыр композиторларның бирээзи. Автор бо удаада Е. Тановаңың «Чалыы Тывам, чечектелле!» деп патриотчу шүлүүнге ыр бижээн. Ырны комиссия эки деп көрзе-даа, хөлүн эрттир хөй синкопаларлыг, чаңгыс аай өттүнчек ритмнер ажыглавазын сүмелээн.

4). (НОТА)

Аныяк автор Артур Сагаачы Борис Чюдюктуң «Сайлык» деп шүлүүнге, бичиилерге чараш аянныг ырны бижээн. Ырның үделгези чиик, ойнаттынгыр, таарымчалыг кылдынган.

Хоочун бот-тывынгыр композитор Александр Ондарның «Сылдызым бооп кады чору» деп лириктиг ыры эки дээн чогаалдарга хамааржыр. Баштайгы тактыдан ыр делгем интонациядан эгелеп, чоорту хостуг үннер-биле долдуртунуп келири солун.

5) (НОТА).

Ол-ла авторнуң З. Намзырайның шүлүүнге «Өөрүшкүнүң ыры» деп чогаалы баштайгы ырга бодаарга сергек, танцы аянынга бижиттинген. Ырның эгези харын-даа «Декей-оо» сагышка кирер.

Ыр чогаалында амгы үеде чедиишкиннерден аңгыда четпестер барын демдеглээр апаар. Ырларның темазы чаңгыс аай, пионерлерге болгаш бичии уругларга ырлар ховар, бар-даа болза, «Бызаам», «Анайым» дээн ышкаш ырлар колдап турар. Школачыларның өөредилгезин делгеми-биле чуруп көргүскен, ханы утказыг, бедик шынарлыг чогаалдар ам-даа чок. Район төптеринде улусчу оркестрлер сайзырап турары, ойнаарының багай эвес апарганын чоокта чаа болуп эрткен фестивальдан дыңнаан болгай бис. Чижээлээрге, Тес-Хемден, Өвүрден, Бии-Хемден дээш дээш. Ол коллективтерге таарыштыр бижиттинген партитуралар эргежок чугула боор турар.

Шупту 52 ырны комиссия сайгарып көргенин үстүнде айыткан. Ынчалза-даа ол чогаалдарның чүгле чартыын, республиканың уран чүүл коллективтеринге ырлап күүседип болур кылдыр хүлээп алган. Комиссия эртпээн сөзү болгаш аялгазында чараш чүве чок, тыва хөгжүмнүң аянын хажыдып, үреп турар, «чакпыыл» ырлар ам-даа чок деп болбас.

Чоокта чаа болуп эрткен фестивальдың түңнелдеринден алгаш көөрге, чаа чараш аян сиңген лириктиг ырлар чок. Оон аңгыда фестивальдың киржикчилери колдуунда аныяктар болганда, оларга таарыжыр чогаалдарны бистиң композиторларывыс бижизе чогуур. Шоодуглуг, кочулалдыг, ырлар база тыва улустуң ырларын хорга-даа, чаңгыс-даа кижиге ырлаар кылдыр таарыштыр, калбартыр бижип чогаатса эки. Ол чорук чоннуң ырларында ховар, чараш аяннарны илередип пропагандалаарынга дузалыг. М. И. Глинканың чугаалааны-биле алырга, «Эзулуг хөгжүм чогаалы — чондан үнер, а бистер композиторлар —ону чүгле сайзырадып, ооң ынай хөгжүдүп турар бис» — деп чугаалаан болгай.

Чараш, аянныг аялгаларны чондан өөренип, орта үндезилеп, ханы утка-шынарлыг, боттарынга дөмейлешпес ырларны чогаадыры — композитор бүрүзүнүң хүлээлгези.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ,
композитор.

ЧССР. Бо черлик өдүрек бодунуң оолдары-биле кады хоорайда чурттап турар. Ол чурттаар чер кылдыр эрги Прагада дөрт каът бажыңны шилип алган. Оон тура Влтава хемге чедир мырыңай ырак эвес — 300-ле метр, ынчалза-даа, ынаар дыка улуг шимчээшкинниг кудумчуларны таварып эртер апаар. Ындыг байдал кижилерниң талазындан хүндүлээчел чорукка чаңчыгып калган ава-өдүректи дүвүретпейн-даа турар.

ЧУРУКТА: «ногаан өңгүш орукче».

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан чайгы спартакиаданың программазында кирген чиик атлетикага республиканың бирги чери дээш ажык маргылдаалар Кызылда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга дыштаныр хүннерде эрткен.

Чиик атлетикага моон мурнунда эрткен маргылдааларга деңнээрге бо удаада ооң киржикчилеринин саны элээн немешкен: Маңаа Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин, Кызыл, Бии-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Сут-Хөл районнардан болгаш Ак-Довурак, Кызыл хоорайлардан спортчулар команда база хууда бирги черлер дээш аргажүн, мергежилин хынашканнар.

Парад соонда баштайгы хүнде спортчулар узунун, бедиин халыырынга, ядро октаарынга болгаш аңгы-аңгы дистанцияларга маңнаарынга маргышканнар.

Кызылда №14 отумак школаның күш-культура башкызы Вламидир Чуруто ядрову 10 метр 13 сантиметр хемчээлге октааш, бирги черни ээлээн. Ак-Довурактан келген спортчу Аверьянов 9 метр 51 сантиметр көргүзүглүг болган. Бии-Хемниң төлээзи Сатаев үшкү шаңналга төлептиг болган.

Эр улус аразынга узунун халыырынга дээре көргүзүг 6 метр 31 сантиметр болган. Ону Кызылдың спортчузу Дмитрий Кудрявцев чедип алган. А Станислав Лямин (Кызыл) 5 метр 71 сантиметрни халаан.

Херээжен спортчулар аразынга узунун халыырынга Тывага дээре көргүзүг 557 сантиметр турган (1964 чылда). Бо удаада ону чаартыптар спортчулар маргылдаада чок болган. 14-кү школаның өөреникчизи Татьяна Филипьева 4 метр 48 сантиметрни халаан.

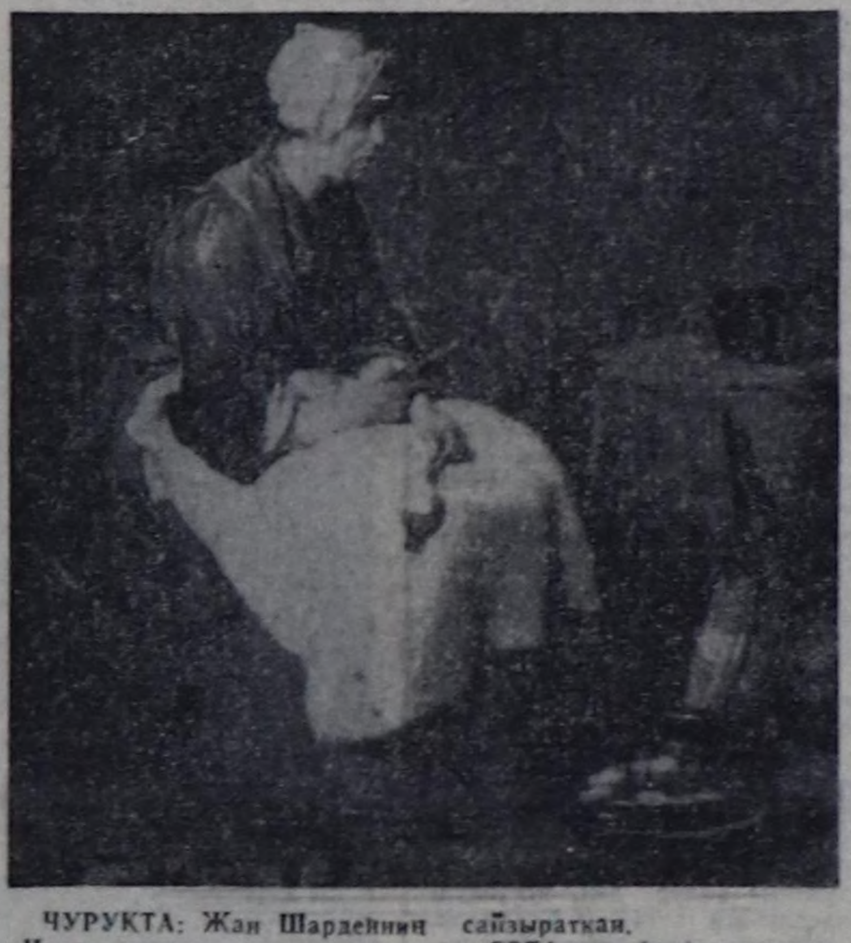
Эр улус аразынга 100 метрниң чарыжынга база-ла Д. Кудрявцев мурнаан. Ооң үези 11.4 секунда болган. Каа-Хемниң спортчузу Сергей Кашин ол дистанцияга ийиги черни ээлээш, 200 метрниинге бирги шаңналды чаалап алыр аргалыг болган.

Херээженнер аразынга 200 метрниң чарыжынга № 3 школаның төлээзи Ирина Кудря кашпагай маңнааш, мурнаан. Ол аңаа 30.4 секундазы чарыгдаан. Ийиги-үшкү черлерни ак-довуракчылар ээлээннер.

Ак-Довурактан келген Наталья Апашкина биле Кызылдың спортчузу Вика Исапова оларның 100 метрге чарыжының түңнелдери чаңгыс болган. Кайызының-даа 13.9 секунда. Бо ийи спортчуларга кайызынга-даа бирги-ийиги черлерни тывыскан.

Эр улус аразынга бедиин халыырынга Д. Кудряевцев 170 см-ни ашкаш, бирги черни ээлээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: Жан Шардейниң «Ногаа арыглап турар херээжен кижи» деп чуруун (1738 чылда чураан) катап тургузуп сайзыраткан.
СЭТА-ның фотохрониказы.
В. ЗАВЬЯЛОВ катап тургускан.

БАЛЫК — БАЙЛААВЫС

Сөөлгү үеде хемнер, хөлдерниң балыы эвээжеп турар. Ооң чылдагааны чүдел дээрге «балыкчы» аттыг алыскак хөөннүг кижилер балык өстүрерииниң дүрүмнерин сагывайн, ээремнерни чаза тепсип, хоруглуг херекселдер-биле балыктап турарында болур. Чаа-Хөлге кадыргылар дыка хөй турган. Ээремде чыылган балык кырынче креолин кудупкан соонда, олар кезүлбестээн. Шак ындыг кижилерни тодарадып, оларга харысалганы онаары чугула. Төрээн чуртунуң байлаанга ол хире камхайыра чок болурга, черле таарышпас.

«Ак-Туруг» совхозтуң буга дестеринде четки салдынмаан болгаш хөй балык агаргылап каткылай берген шөлдерге чыткылаар. Совхоз удуртукчулары балык камгалалынче шоолуг кичээнгей салбайн турары моон илдең. Ийи чаңгыс бойдуска кам чок кижилер-биле демиселди күштелдирерин үе негеп келген. Балык — байлаавыс. Ону камгалап кадагалаары кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

К. КОМБУ.

ЭШТЕР НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» солунну чагыдып алырынче далажыңар!

МУЗЕЙГЕ БЕЛЕК

Курганның декабристер музейиниң фондуларынга сонуурганчыг документ немешкен. Соңгу чүк ниитилелиниң идепкейлиг кежигүну М. М. Нарышкинниң дугайында сактышкыннар ол болган.

Үр үеде саргарган ама саазыннар, бижээн будуу онуп калган одуруглар... Кыдыраашты өг-бүле архиви хөй чылда кадагалап келген. Ону музейге декабрист уктугларының бирээзи москвачы М. Н. Бельский дамчыдып берген.

О. ЧЕРЕПАНОВ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичие чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыг, кужу секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус соор, хүндүс 2—7 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус соор, хүндүс 2—7 градус чылыыр.

ТВ

ОКТЯБРЬ

2. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — «Заколдованный мальчик». Мультфильм. 9.55 — Б. Горбатов. «Закон зимовки». Фильм-шии. 11.55—12.00 Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг чаа телефильм. 15.20 — В. Иванов. «Бронепоезд 14-69». 16.05 — Орус чугаа. 16.35 — «Уругларга аңчыгаштар дугайы». 17.05 — Концерт. 17.40 — Чүрүк саңында-ла — хүн. 17.30 — Бистиң сад. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 Музыкалыг интервью. 19.20 — «Живет такой парень». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаа фильм-концерт. 22.10 — Делегей конкурузунуң лауреады Е. Школьников ырлаар. 22.25 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35—9.35 Физика. 10-гу класс. 9.05—12.30 — Француз дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — География. 6-гы класс. 11.05— Шыдыраа школазы. 12.10 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Күскү куштар. 13.00 — П. Неруда. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 13.45 — Төөгүнүң арыннары. Ленин аллары. 14.35 — Акы-дунма республикаларның чогаалчылары чугаалап тур. 15.20—15.25 — Телемедээлер. 18.00 Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — Республиканың школачылары — Совет Тываның 40 чылынга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Длинная дорога». Беш серияныг уран-чечен телефильм. (ГДР). 2-ги серия. 23.05—23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо». (Тбилиси) — «Торпедо».

3. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 9.55 — «Живет такой парень». Уран-чечен фильм. 11.30—11.50 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.10 — И. Гайдн. № 83 соль минор симфония. 15.40 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.10 —Концерт. 16.25 — «..Оп алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.10 — Үрер хөгжүм концерти. 17.45 — Р. Погодин — «Кешка дугайында чечен чугаалар». 18.30 — «Чегем». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — П. И. Чайковский. «Уруглар альбомундан». 19.15 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.45 — «Дневник директора школы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — В. Вишневскийниң дугайында телефильм. 22.35 — Концерт. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 9.05—12.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 11.05 — Бистиң сад. 12.10 — Ботаника. 5-ки класс. Үнүш клетказы. 13.00 — Башкы болгаш ооң солуну. «Учительская газета» солунуң 60 чылынга. 13.30 — Төөгүнүң арыннары —1 Интернационалдың тургустунганының 120 чыл болганынга уткуштур. 14.15 — Ж.-Б. Мольер. «Мещанин во дворянстве». 15.15—15.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм. 18.55 — Делегейде болуушкуннарның дугайында беседа. 9.30 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чүнү номчуурул. 21.00 — «Үе». 21.30—23.05 — «Длинная дорога». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

4. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.30 — «Котовский». Уран-чечен фильм. 10.40—«Дириг амытаннар амыдыралы». 11.40—11.45 Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.25 — «Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелери». «Бистиң байлаавыс». Коллективизм — бистиң амыдыралывыстың хоойлузу. 16.00 —Шыдыраа школазы. 16.30 — Миллионнарның ленинчи университеди. 17.00 — Кубок эдилекчилерниң кубогу дээш. «Хайдук». (Югославия) —«Трабзонспорт». (Турция). 18.30 —Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.35—Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спартак» (Москва) —«Оценсе». БК (Дания). 21.00 «Үе». 21.35 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». 22.20 — Документалдыг телефильм. 22.30 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ладо». Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — Бойдус дугайында эртем. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—9.20 —Испан дыл. 10.05 — Ф. Лист. 10.35—11.40 —И. А. Крыловтуң баснялары. 5-ки класс. 11.00— Тележурнал. «Өг-бүле болгаш школа». 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — Төөгү. 8-ки класс. 12.35 — Е. Буков. Чогаалдарының арыннарындан. 13.50 — «Гонки без финиша». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Челээш». 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—23.20 — «Длинная дорога». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы.

5. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Макомнарның эртинелери». Душанбеден дамчыдылга. 9.30 — «Петля Ориона». Уран-чечен фильм. 10.50 — Документалдыг телефильм. «Ажык кичээл». 11.20—11.25 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — Я. Сибелиус. № 4 ля минор симфония. 15.45 —«Дивизия начальниги Жлоба». Документалдыг фильм. 15.55 — Эртемденнер — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизинге. 16.25 — Документалдыг телефильм. (Англия). 17.00 — «Тоолдуң аалчылары». 18.30— Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.40 —Бичии концерт. 20.00 — Айтырыглар — дилээшкиннер — шиитпирлер. 21.00 «Үе». 21.35 — Чаа фильм-концерт. 22.25— Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35—9.35 —Төөгү. 4-кү класс. Баштайгы парлакчы Иван Фёдоров. 9.05 — 12.40 — Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Сергей Орловтуң шүлүктери. 10.35 — 11.40 — География. 5-ки класс. Чер планы. 11.05— Астрономия. «Өртемчей дугайында чүнү билир бис». 12.10— Ниити биология. 9-ку класс. 13.10 —В. И. Катаев.—«Полктуң оглу». 13.45 —ПТУ-га чүү чүвеге, канчаар өөредирил. № 1 цех. 14.15 — А. Н. Островский. «Бесприданница». 15.15 —15.20 —Телемедээлер. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.25 —«Совет Тыва —салгалдарның салымында». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлалдар. реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —М. И. Глинканың романстары 20.30 — БАМ-ны тудуп тур бис. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 —«Длинная дорога». Беш серияныг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы.

6. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 — Шыдыраага делегей чемпионады. 8.50 Акробатикага делегей чемпионады. 9.35 —«Спортлотонуң» 40-гы тиражы. 9.45 — Айыыл чок шимчээшкин. 10.15 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.45 — Политиктиг чайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 11.15 —Герман Демократтыг Республиканың телевиденниезиниң программазы. 12.15 —«Билдингир-даа болза бүзүреничиг эвес». 13.15—Мультфильм. 13.35 —Даарта—бажыңның хүну. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20 —84-түң ырызы». 15.50 —«Алдын мыйыстыг иви». 16.00 — «9-ку студия». 17.00—Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Трактор». 19.20 —«Надежда и опора». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 —Концерт. Башкыларның чагыглары ёзугаар тургускан. 22.20—Шыдыраага делегей чемпионады. 22.35 —22.45 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 —Гитаражы. А. Бариленко ойнаар. 8.50 —Эртем тайылбырлыг фильм. 9.10— Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — Бүгүдеге стадион. 10.10 —Днепропетровскиниң телестудиязының программазы. 11.00 —Документалдыг фильмнер. 11.25 — «Цирк болгаш оперетта». 12.20 —П. Бомарше — «Безумный день или Женитьба Фигаро». Фильм-шии. 15.10 — «Кинокөрүкчүзүнүң эдеринчизи». 15.55 —«Чүрүлга уран чүүлү». 16.25 —«Горская новелла». Уран-чечен телефильм. 17.30 — Эстрада концерти. 18.05 —Уран чүүлдер мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Любезнов. 19.10 — Документалдыг фильм. 19.15— Делегейде болуушкуннарның дончулалы. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Кадыкшыл». 20.35 —Документалдыг фильм. 21.45—23.20—Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов»—ЦСКА.

7. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50 —ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 9.20 — Акробатикага делегей чемпионады. 9.50—«Будильник». 10.20—«Совет Эвилелинге бараан боoп тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — «Көдээниң шагы». 13.35—«Музыка киоскузу». 14.05 — Бөгүн — ССРЭ Конституциязының хүну. 14.40 — Уругларга фильм. «Вот и лето прошло». Уран-чечен телефильм. 15.45— «Цирктиң ареназында». 16.45 — Документалдыг фильм. 17.10 — Мультфильмнер. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 —ССРЭ конституциязының хүнүнге тураскааткан концерт. 20.00—«Кино аян-чорукчуларының клуву» 21.00 —«Үе». 21.35—А. Жигулиниң шүлүктери. 22.10 — «Березка» танцылаар. 22.45 — 23.05 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Л. Мартынов —Агаар фрегаттары». 10.00— А. Брукнер. Ре минор симфония. 11.00 — Документалдыг фильмнер. 12.00 — «Тоолдуң аалчылары». 13.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.30 —Концерт. 14.55 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.20—Чаа документалдыг телефильм. 15.45 —Д. Шостакович дугайында дамчыдылга. 16.50 — «Найди свой дом». Уран-чечен телефильм. 18.00—Шылгараңгай совет күүседикчилер — ленинчи шаңналдың лауреаттары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң концерти. 18.45 — Чаа кинофильм. 19.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.25 — Концерт-ноктюрн. 21.00 —«Үе». 21.35—23.10 — «Медовый месяц». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Особое подразделение» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 113 10.00, «Сквозь огонь» 11.20, 12.50 «Очень важная персона» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Новое приключения неуловимых» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Комиссар полиции и мафия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Заложник» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугжу-мастерлерни белеткеп турар. Өөренир хуусаазы бир чыл.

7-8 класстан куду эвес билиглиг болгаш 17 хардан өрү назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай санында 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Школа директорунга билдириишкинге дараазында документилерни кожар: дорту намдар, характеристика, билииниң дугайында документ (боду-биле), кадыының дугайында шынзылга (№ 286 майык), 3х4 см. хемчээлдиг ийи фоточурук. Өөредилге 1984 чылдың октябрь 1-де эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: 668. Тыва АССР. Туран хоорай, Дружба кудумчузу, № 13 бажың. Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Төөгү болгаш күш-культура башкыларын, сургуулдарның ниити чуртталга бажыңынга ажылдаар түскай эртемниг кижизидикчилерни, чолаачылаар шынзылгалыг ажыл-агый эргелекчизин, электромонтёрну Балгазынның № 2 профтехучилищези чалап турар.

Училищениң адрези: Таңды район. Балгазын суур, Механизация кудумчузу, № 2 профтехучилище.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харысалгалыг секретарьның 2-25-35. секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47. корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2057.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00535